

2016-05

jaargang 47
nummer 05
juni 2016

De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Alleen in de kosmos?

De onderbuik

Politieke kwakzalverij

Van duisternis naar licht

De tweede sekse

Een ongezond klimaat

Za. 4 juni 2016
Vrijdenkersdag
in Oudaen, Utrecht
(zie pag. 3)

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.
■ ■ ■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Heffer, Oudebrugsteeg 7, Amsterdam
Wanneer: elke derde woensdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: amsterdam@devrijgedachte.nl

Deventer – Vrijdenkersborrel

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Groningen – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café De Wolthoorn, Turftorenstraat 6, Groningen
Wanneer: elke tweede dinsdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: groningen@devrijgedachte.nl

Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Stadsbrasserie De Ooievaer, Turfmarkt 2, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: toegang € 3,-, drankjes voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Nijmegen – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café We Gaan Beginnen, De Ruyterstraat 26
Wanneer: elke laatste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: nijmegen@devrijgedachte.nl

Utrecht – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijgedachte.nl

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-
pagina

COVER.

Voorop: Vrijdenkerswandeling Zwolle 21 mei 2016. Op de Grote Markt bij de Grote Kerk; op de achtergrond de "Peperbus" (Onze Lieve Vrouwe Toren)

Achterop: Rik Min geeft een lezing tijdens de Vrijdenkersborrel Utrecht, 2 mei 2016; Eduard Groen, Johan van der Graaf en Leon Korteweg tijdens religiedebat in Zwolle, 11 mei 2016 (foto's R. van Elst)

De Vrijdenker • jaargang 47 • nummer 05 • juni 2016**I N H O U D**

Titel	Auteur	Pag.
• Column De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
• Aankondiging Vrijdenkersdag 4 juni	<i>Bestuur</i>	3
• Zijn we toch alleen in de kosmos?	<i>Anton van Hooff</i>	4
• Eerbetoen aan een Arabische blogger	<i>Thomas Spickmann</i>	4
• De onderbuik	<i>Frans Couwenbergh</i>	6
• Een discutabele stelling: religie is de grootste bron van geweld	<i>René van Elst</i>	8
• Aankondiging Atheïsmedag 2016 van het Atheïstisch Verbond	<i>Atheïstisch Verbond</i>	9
• Politieke kwakzalverij	<i>Rik Min</i>	10
• Rik Min, de laatste Nederlandse stalinist	<i>Anton van Hooff</i>	12
• Laurent Binet - <i>De zevende functie van taal</i> (boekbespreking)	<i>Enno Nuy</i>	13
• Ernest Renan: van de duisternis van het dogma naar het licht van het vrije woord	<i>Jo Nabuurs</i>	15
• Het goddelijk ouderschap moet een keer worden overwonnen	<i>Ben Warner</i>	17
• Evolutionair humanisme	<i>René van Elst</i>	18
• Religiedebat in Zwolle	<i>Redactie</i>	20
• Mohammeds Jezus kleit	<i>Anton van Hooff</i>	21
• De tweede sekse in de zandbak van Allah	<i>Floris van den Berg</i>	22
• Benno Barnard - <i>Mijn gedichtenschrift</i> (boekbespreking)	<i>Enno Nuy</i>	24
• Heeft Johannes gelijk — Ongelovige uitspraken	<i>Paul Hopster</i>	26
• Citaten van Robert Green Ingersoll	<i>Redactie</i>	26
• Sharia in Amsterdam	<i>René van Elst</i>	27
• Van onze website: over vrijdenken en monarchie	<i>Wim Aalten / Els Geuzebroek</i>	27
• Leven en denken in een ongezond klimaat	<i>Enno Nuy</i>	28
• Vrijdenkerswandeling Zwolle	<i>René van Elst</i>	30
• Uit de oude doos	<i>René van Elst</i>	31
• Dominee, pastoor of rabbi? (1)	<i>Jan Gerhard ten Bokkel</i>	31

NOTEER IN UW AGENDA

Vrijdenkersdag 2016: za. 4 juni (zie pag. 2)

Atheïsmedag van het Atheïstisch Verbond: za. 18 juni 2016 (zie pag. 9)

Anton Constandselezing 2016 (no. 29): za. 8 oktober

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar versijjend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**, waarover meer in nevenstaand kader.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst, hoofd-, eind- en opmaakredacteur
Els Geuzebroek
Anton van Hooff
Paul Hopster
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten:

- Lidmaatschap met abonnement € 56,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 24,— „
- Abonnement € 35,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 24,— „
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld.
A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte** is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Richard Duijnste
Gerhard Elferink, ledenadministrateur
Jacques Honkoop, penningmeester / vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof, secretaris
Fabian van Langevelde, voorzitter
Saskia Spigt

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement van tijdschrift

De Vrijdenker:

zie het nevenstaand Colofon van dit blad

Internet:

- Website:
devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal:
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- Facebook-pagina:
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte/>

Vrijdenkersdag 2016

Dit jaar zal de Vrijdenkersdag gaan over de stelling

'DE LIBERALE ISLAM BESTAAT NIET'

"Klopt! Er is maar één islam. Een afwijkende interpretatie kun je geen islam noemen. Dat zijn ook geen moslims."

"Klopt niet! Hij bestaat namelijk wel. Kijk maar naar de meerderheid van de moslims, die in vrede leven in onze samenleving."

"Klopt! De islam is niet liberaal, maar de (meeste) moslims zijn dat wel."

"Klopt niet....?"

"Eh....."

Tolerantie wordt nog steeds heilig verklaard. Openlijk erop wijzen dat de Bijbel en de Koran bol staan van levensgevaarlijke onzin, staat haaks op de tolerantie van de gematigde gelovigen en de cultuurrelativisten. Maar we kunnen ons de luxe van zo'n politieke correctheid niet langer veroorloven. Er zal dus iets moeten gebeuren. Velen hangen de opvatting aan, dat de moslims dat zelf moeten doen. Dat het 'van binnen uit' moet komen. Sam Harris heeft in zijn boek 'Van God Los' ook deze kwestie besproken. Hij schrijft: "De deuren die wegvoeren van een letterlijke opvatting van de heilige geschriften gaan niet van binnenuit open. De gematigdheid, die we onder niet-fundamentalisten zien, is geen teken dat het geloof zelf zich heeft ontwikkeld. Zij is het resultaat van de mokerslagen van het modernisme, die hebben aangetoond dat bepaalde geloofsartikelen reden geven tot twijfel." Dit inspireert ons om op die deuren te blijven bonken!

Maar heeft dat zin? Brengt dat juist niet onze samenleving in gevaar? Heeft er ooit een liberale islam bestaan? Moet/kan de islam wel hervormd worden? Moeten niet-moslims zich daarmee bemoeien? En zo ja... hoe dan? Wat is de rol van de media? En de rol van het onderwijs? En welke kaders geeft de politiek aan?

Met dank aan cartoonist Jos Collignon

Datum: zaterdag 4 juni 2016, 14.00 – 17.30 uur; inloop 13.30 uur. Gevolgd door een hapje en een drankje.

Locatie: Stadskasteel 'Oudaen', Oudegracht 99, 3511 AE, Utrecht.

Toegangsprijs:

- bij aanmelding vooraf: leden: € 7,50; niet-leden € 10,00
- aan de zaal: leden: € 10,00; niet-leden € 12,50.

Aanmelden: door storting van het bedrag op bankrekening NL15 INGB 0000 2745 51 van De Vrije Gedachte te Soest, o.v.v. *Vrijdenkersdag 2016*.

Over de sprekers

Dr. Jan Jaap de Ruiter (1959) is arabist en journalist die o.a. onderzoek doet naar niet-gewelddadige vormen van geloof.

Drs. Tineke Bennema (1962) is schrijfster en columnist, zij publiceert over hoe de islam een positieve bindende factor kan zijn.

Drs. Gert Jan Geling (1987) is historicus en rechtsfilosoof die promoveert op een proefschrift over ex-moslims.

Dennis Abdelkarim Honing (1990) is autochtone moslimbekeerling en ex-jihadist die over zijn (de)radicalisering schreef.

Net voor het ter perse gaan van dit nummer werd bekend dat ook als spreker zal optreden **Maja Mischke**. Zij is coach en docente op een middelbare school in Amsterdam. Schrijft heel veel columns over verschillende maatschappelijke items in allerlei kranten en op meerdere sites w.o. *OpinieZ*.

Programma

14.00 – 14.10	Welkom door Fabian van Langevelde, voorzitter van De Vrije Gedachte	16.15 – 16.20	Inleiding op het debat - Joep Schrijvers
14.10 – 14.20	Start Programma door moderator Joep Schrijvers en 'twistappel' Samira Bouchibti	16.20 – 16.50	Paneldebat - Samira Bouchibti legt vragen voor aan het panel
14.20 – 14.40	Jan Jaap de Ruiter	16.50 – 17.20	Debat met de zaal - vragen uit het publiek
14.40 – 15.00	Tineke Bennema	17.20 –	Peiling zaal over de stelling
15.00 – 15.20	Gert Jan Geling	17.20 – 17.30	Afsluiting van de middag
15.20 – 15.40	Dennis Honing	17.30 –	Borrel
15.40 – 16.15	Pauze		

Zijn we toch alleen in de kosmos?

Anton van Hooff

Dat kan nog moeilijk worden voor theologen: zijn ook de bewoners van exoplaneten door Jezus verlost? Of: hoe konden zij Allah erkennen zonder Mohammed en koran? Is de profeet ook daarheen geflitst op het gevleugelde paard Boerak? Alleen al om te zien hoe godgeleerden zich eruit draaien, ware het te hopen dat er buiten ons zonnestelsel bewuste en dus bekeerbare wezens worden aangetroffen.

Inmiddels is al het bestaan van zo'n 1000 exoplaneten vastgesteld. Begin mei werd bericht dat in het sterrenbeeld Waterman een kleine ster, een rode dwerg, is ontdekt met drie planeten op een afstand van slechts 39 lichtjaar van ons, dat is maar 368.968.488.430.651 kilometer, voor het gemak: 369 biljoen kilometer. De oppervlaktetemperatuur van de drie planeten ligt in de buurt van die van de aarde. Er zou water kunnen voorkomen, doorgaans beschouwd als voorwaarde voor het ontstaan van leven.

1000 ontdekte exoplaneten is maar het begin. Hoeveel planeten zijn er niet in het ganse heelal? En er moeten daarbij toch heel wat zijn met aardse omstandigheden. Als ook daar inderdaad leven is ontstaan, is het onlogisch en pedant te veronderstellen dat de evolutie het overal niet verder heeft gebracht dan wezens van het niveau mens. Er zouden toch ook schepsels moeten zijn die in intelligentie de mens tot aardworm maken. Wij hebben als simpele zielen, die pas met de astronautiek zijn begonnen, al

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

ruimtevaartuigen het heelal in gestuurd met boodschappen voor mogelijke *aliens*. Maar als die zo superieur zijn, waarom hebben ze zich dan nooit aan ons kenbaar gemaakt? Waarom zijn ze ons nog niet komen bestuderen als primitieve exoten? Ik vrees dat we toch akelig alleen zijn in het onmetelijke heelal.

Voorstelling van het zicht op de rode dwerg vanaf de buitenste van zijn drie planeten

Eerbetoon aan een Arabische blogger

Thomas Spickmann

Op 23 april dit jaar is door de Duitse Giordano-Bruno Stichting aan de Saoedische activist Raif Badawi en zijn echtgenote Ensaf Haidar de 'Deschner-prijs' toegekend. Deze wordt aan mensen toegekend die op een bijzondere manier kritiek op godsdienst en maatschappij uiten. Een aantal jaren geleden viel de keuze op de Britse evolutiebioloog Richard Dawkins vanwege zijn waardevolle literaire bijdragen. Zijn bekendste boek heeft de titel 'God als misvatting'. Het lijkt mij belangrijk om in eerste instantie meer over degene te

vertellen naar wie de prijs genoemd is.

Thomas Spickmann (1973) is constructeur en redacteur van De Vrijdenker

Karl-Heinz Deschner was een auteur die het grootste deel van zijn leven aan kritiek op de christelijke religie wijdde. Hij schreef

met een briljante stijl talloze boeken: Ongeveer 50 jaar geleden verscheen 'Abermals krährte de Hahn' (in het Nederlands als 'Andermaal kraaide de haan' uitgegeven) waarin vooral de ontstaansgeschiedenis van het christendom doorgrond wordt en waarin blijkt dat deze godsdienst niets origineels bevat. Bijzonder is verder de titel 'Das Kreuz mit der Kirche' (in het Nederlands als 'De kerk en haar kruis' uitgegeven) waarin te lezen valt hoe desastreus de katholieke kerk in de loop van de geschiedenis met seksualiteit omging. Meer dan 900 bladzijden lang is 'Politik der Päpste' waarin de politiek van het Vaticaan vanaf de eenwording van Italië in de 19^e eeuw tot na het jaar 2000 aan de orde komt; toegelicht wordt hoezeer de pausen zich aan de 1^e en 2^e wereldoorlog medeschuldig gemaakt hebben en hoe zij vier fascistische dictatoren mede aan de

macht geholpen hebben, namelijk Hitler, Mussolini, Franco en Pavelic (in Kroatië). Het in het Nederlands vertaalde boek 'Pausen en wolven' komt inhoudelijk ten minste gedeeltelijk met 'Politik der Päpste' overeen. Noemenswaardig is ook de titel 'Der Moloch' die uitgebreid over de gruweligheden van de Amerikaanse geschiedenis gaat die zich in 'Gods own country'

KARLHEINZ DESCHNER
Kriminal-
geschichte des
Christentums
DIE FRÜHZEIT

roto

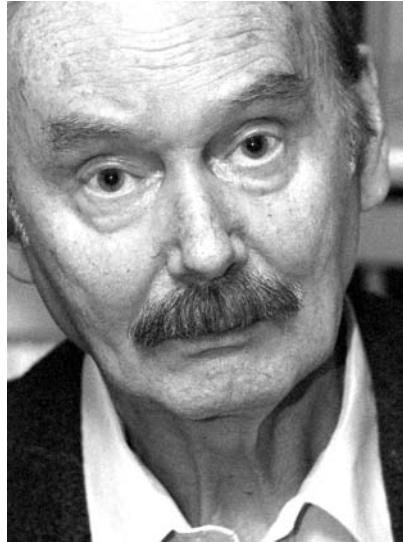

afspeelden. De grootste prestatie is de 'Kriminalgeschichte des Christentums' (verdeeld over tien boeken) waarin alle grote gevechten om de macht, oorlogen en misdaden tegen de menselijkheid gerelateerd aan het christendom beschreven worden, vanaf het ontstaan van de 'godsdiens der liefde' 2000 jaar geleden tot aan het tijdperk van voor de Franse revolutie. Zo ver gekomen was Deschner vanwege ouderdom gedwongen om te stoppen. In 2014 kwam hij op 89-jarige leeftijd te overlijden. Zijn hele leven lang was hij van financiële steun afhankelijk. De eerste mecenas stierf begin jaren negentig afgelopen eeuw. Daarna nam de zakenman Herbert Steffen deze taak over. Hij was een meubelfabrikant uit de Duitse deelstaat Rheinland-Pfalz.

Een aantal jaren na de verkoop van zijn zaak richtte hij in 2004 de Giordano-Bruno-Stichting op. Dat is een denktank, waarvan wetenschappers van verschillende disciplines lid zijn, die de verbetering van de mondiale samenleving en de bevordering van een humanistische levensbeschouwing ten doel heeft; woordvoerder is de filosoof Michael Schmidt-Salomon. Van belang is dat men de maatschappij door middel van bijeenkomsten en acties op diverse onderwerpen attendeert. Hierbij hoort onder andere kritiek op godsdienst. Herbert Steffen had de behoefte om zijn activiteiten uit te breiden. Het was voor hem niet voldoende om de mecenas van Karl-Heinz Deschner te zijn, zonder wie de Giordano-Bruno-Stichting, die inmiddels een internationale steunkring van duizenden mensen heeft, vrijwel zeker nooit tot stand was gekomen.

De naamgever van deze stichting, Giordano Bruno, was een geestelijke die meer dan 400 jaar geleden natuurwetenschap bedreef en publiceerde die het christelijke wereldbeeld in gevaar bracht. Bovendien leverde hij kritiek op het geloof. Daarom hield de katholieke kerk hem een aantal jaren in Rome gevangen tot hij uiteindelijk op de brandstapel vermoord werd. Tegenwoordig zijn dergelijke gruwelijke straffen in Europa niet meer voorstelbaar, maar in een aantal moslimlanden helaas wel.

Een extreem voorbeeld is Saoedi-Arabië, waar een heel strenge variant van de islam, het wahabisme, met bijbehorende shariawetten overheerst en waar onderdrukking aan de orde van de dag is. Een paar jaar geleden zette de activist Raif Badawi zich via blogs voor vrijheid van meningsuiting en het respecteren van mensenrechten in het alge-

meen in. Tevens benadrukte hij de gelijkwaardigheid van iedereen, los van afkomst, ras, geslacht en religie. Dit werd door de justitie als belediging van de islam beschouwd. Daarom werd hij tot tien jaar cel en 1000 stokslagen veroordeeld. Zijn echtgenote Ensaf Haidar wist samen met haar kinderen naar het buitenland te ontsnappen waar zij de wereld op het lot van haar man attendeerde. Dit was enige tijd een terugkerend onderwerp in het nieuws waardoor Saoedi-Arabië onder druk kwam te staan. Er kwam een voorlopig einde aan het afranselen van Raif Badawi. Er werd zelfs een voortijdige vrijlating voorspeld.

Doordat de aandacht voor Badawi in de loop de tijd verminderde zit hij echter steeds nog gevangen. Met de toekenning van de Deschner-prijs aan hem en zijn echtgenote wil de Giordano-Bruno-Stichting het publiek aan deze kwestie herinneren. Benadrukt wordt hierbij dat in Saoedische gevangenissen nog talloze andere mensen om vergelijkbare redenen zitten en vergelijkbaar zware straffen opgelegd gekregen hebben. De bedoeling is om op de totale situatie in dat land en in de moslimwereld in het algemeen te attenderen. Het is een protest tegen barbaarse straffen en onderdrukking van vrijheden die wij in de westerse wereld als vanzelfsprekend beschouwen, maar die steeds verdedigd en geografisch uitgebreid moeten worden. Tevens wordt kritiek op de Duitse regering geuit. Westerse politici zijn niet geneigd om zich voor verbetering van mensenrechten in Saoedi-Arabië te blijven inzetten. Er staan handelsbetrekkingen zoals de verkoop van wapens en technologie en de import van olie op het spel.

Noemenswaardig is een belevenis die Raif Badawi erg raakte. In de gevangenis zag hij dat iemand handmatig op een deur (in de WC-ruimte) het volgende geschreven had: 'Secularisme is dé oplossing!', waarvoor zich gelijkgezinden wereldwijd inzetten. Het was voor hem motiverend en een bevestiging dat in deze instelling minimaal een tweede persoon moest zijn die zo dacht als hij. Het lukte om de informatie over dit verhaal naar buiten te smokkelen.

Op de bijeenkomst op 23 april te Frankfurt am Main zei Michael Schmidt-Salomon dat hij zich in deze tijd voor de toekenning van de Deschner-prijs geen geschiktere personen dan Raif Badawi en Ensaf Haidar zou kunnen voorstellen. Ensaf Haidar was aanwezig en nam onder staande ovaties de prijs in ontvangst. Laten wij hopen dat hiervan nieuwe belangrijke impulsen uitgaan.

De onderbuik

Frans Couwenbergh

Het nee-kamp van het referendum, begonnen als een 'zomeringetje' van GeenStijl, won nog ook. Jan Roos deed er zijn petje voor af. Maar het gekke is dat de nee-stemmers nog steeds even boos zijn, google GeenStijl, Jalta, PostOnline en andere onderbuikperiodieken maar. Hoe zou dat komen?

Het is een feit dat de gewone man, na het dieptepunt van de jaren-30 crisis en WO II en de Wederopbouwjaren, het vanaf de jaren 60 steeds beter was gaan krijgen. Het westerse deel van de mensheid genoot een welvaart en een veiligheid die in het verleden en in het overige deel van de wereld ongekend waren of zijn. De klant was koning geworden, ook de gewone man was consument en reed een Opel Kadett.

Maar vanaf de jaren 80 begon hij het steeds minder goed te krijgen. Hoewel de technologische ontwikkelingen op alle gebieden met sprongen vooruitgingen, ging het steeds slechter met de economie, gold voor steeds meer werknemers dat zij op straat kwamen te staan, een uitkering of een onvast minder baantje moesten accepteren, flexwerkers werden, harder en langer moesten werken voor minder geld, werden gevelld door *burn-out*. Hoe kwam dat toch?

Dat kwam doordat de lui die bij het 'grote geld' kunnen, dat geld niet langer investeerden in productieve bedrijvigheid van welke aard dan ook, maar het gingen oppotten om van dat geld meer geld te maken. Dat was niet alleen makkelijker dan dit met het produceren van goederen of diensten te doen, maar ook sneller en lucratiever. De Panama Papers leggen nu bloot hoe

ze er ook niet eens winst- en vermogensbelasting over betalen. Ze zijn zo rijk dat ze niet alleen geslepen accountants, fiscalisten en *structurizers* (whizzkids die slimme manieren van belastingontduiking kunnen bedenken) kunnen betalen, maar ook lobbyisten bij overheden, politieke partijen en relevante overheidsorganen. Die lobbyisten leggen uit dat er geen sprake is van belastingontduiking, maar alleen belastingontwijking. Want, zie je, Nederland heeft met meer dan 85 landen een belastingverdrag gesloten. Deze belastingverdragen tussen landen moeten voorkomen dat bedrijven dubbel belasting betalen. Dus die bedrijven ontduiken geen belasting, ze ontwijken alleen maar het dubbelbetalen van belasting. Eerlijk toch?

Ja, dat zou het zijn, als die multinationals dan in één land hun belasting zouden betalen. Maar in de praktijk betalen die multinationals in geen enkel land belasting of hooguit een schijntje, ergens. Arme landen zijn kwetsbaar. Overheden staan te springen om buitenlandse investeerders en gaan uit wanhoop contracten aan met multinationals die het land veel te weinig opleveren aan inkomsten, werkgelegenheid en belastingvoordeel. En dat terwijl het belastinggeld in arme landen zo hard nodig is voor basisvoorzieningen en economische ontwikkeling. Veel van deze grote internationale bedrijven, met hun fabrieken en plantages in 'lagelonenlanden', hebben ook jarenlang verzaakt om op een verantwoordelijke manier te ondernemen. Neem de kledingindustrie in Azië: de arbeiders maken lange dagen, werken in onveilige gebouwen en verdienen heel weinig geld. De werknemers hebben weinig keus: het is óf die slecht betaalde, gevaarlijke baan óf geen werk.

Multinationals maken gebruik van de verdragen die verschillende landen met elkaar sluiten om dubbele

winstbelasting te voorkomen. Ze hebben over het algemeen vestigingen in meerdere landen. Een manier om belasting te ontwijken is de winst kunstmatig laag te houden, door producten tussen vestigingen te verhandelen voor een onrealistische prijs, die ervoor zorgt dat alleen winst gemaakt wordt in landen met een zeer lage winstbelasting. Bij grote bedrijven en grote geldstromen is het financieel gunstig om tussenbedrijven op te richten die gebruikmaken van de verschillende belastingregels in verschillende landen.

Bij het opzetten van deze constructies wordt gebruikgemaakt van professionals (bankiers, boekhouders, juristen) die de verschillende regels bestuderen en op basis hiervan strategieën uitwerken. Zodat de zelfverrijking van deze financiële elites binnen

de – soms mede door hen zelf opgestelde – regeltjes blijft. Volkomen legaal, hoor, roepen ze dan.

Hoe banken bij deze praktijken massaal hand- en spandiensten verlenen, legt ons Joris Luyendijk uit. Banken zijn in handen van aandeelhouders. Pensioenfondsen en verzekeraars hebben hun enorme kapitalen belegd in aandelen, bijvoorbeeld Morgan Stanley, en verwachten een zo hoog mogelijk dividend. Wanneer bank Goldman Sachs 50% meer winst te bieden blijkt te hebben, geven ze Morgan Stanley achttien maanden om hun dividend-uitkering te verhogen anders verkassen ze naar Goldman Sachs. Dan ontdekt Morgan Stanley dat Goldman Sachs zoveel verdient met het faciliteren van belastingontwijking en dat dit ook nog eens wettelijk is toegestaan. Dus dan gaat

Frans Couwenbergh (1933) is voormalig leraar Nederlands, schilder en portrettekenaar en humanosoof.

Morgan Stanley ook belastingontwijking faciliteren.

De economie is er niet meer voor de samenleving maar voor de verrijking van de rijksten. Alle overheden wereldwijd zijn in ademnood door het mislo-

pen van al die miljarden ontweken belastingen. Bezuiniging op bezuiniging moeten ze doorvoeren en de reguliere belastingbetalers nog erger uitknijpen om de gemeenschapsvoorzieningen toch overeind te kunnen houden. Helemaal zuur wordt het als de opgepotte miljarden financiële zeepbellen vormen en grootbanken dreigen om te vallen, en het hele systeem dreigt ineen te storten, met hongersnood en epidemieën als gevolg. Zodat overheden zich haasten om dat omvallen te verhoeden... met gemeenschapsgeld. Dus nog meer bezuinigingen.

Een absurde situatie. Zitten ze daar in Den Haag te slapen of zo? Nee, met hun handen in het haar voor het blok. Als ze serieuze maatregelen overwegen, brengen ze er hun fiscale concurrentiepositie mee in gevaar en dreigen de multinationals weg te vluchten, met hun kapitaal en werkgelegenheid. De multinationals zijn zo machtig dat landelijke overheden er niet tegen zijn opgewassen. Belastingontwijking is een internationaal gebeuren en vergt internationale samenwerking.

Het is allemaal sluipenderwijs gebegaan. Nou ja, het knappen van de financiële bubbels en het omvallen van banken die met gemeenschapsgeld weer overeind gehesen werden, met toenemende bezuinigingen als gevolg, was hoorbaar en voelbaar genoeg. Maar het werd toch als een soort onvermijdelijk natuurgebeuren geaccepteerd door de massa, of als een boetedoening voor het te gemakkelijk aangegaan zijn van hypotheek en andere leningen. Maar de massa voelt het wel in de onderbuik. De ongelijkheid die blijkt uit bonussen, de onze-

kerheid over baan, inkomen en pensioen, alles wordt geprojecteerd op 'de politiek'. Omdat er geen perspectief is dat het weer gaat worden als in de jaren 70, blijft de massa dus boos en stemt zij nee als ze mag stemmen. Dat is geen verrechtsing, dat is onvrede.

Hopelijk werken de Panama Papers als een opengebarsten zweer, en leidt dit tot een inperking van de vrijheid van het financierskapitaal. De markt moet vrij zijn, maar het geld moet aan de overheidsketting. Het is de overheid die het financierskapitaal moet aanpakken. Maar ... kán zij het financierskapitaal aan de leiband leggen? Ze loopt immers zelf aan de leiband van het financierskapitaal? Onze politici en hun ambtenaren zijn niet opgewassen tegen het bedrijfsleven, dat is onderhand duidelijk genoeg.

De enige overheid die bij machte is om het financierskapitaal aan banden te krijgen is de EU. Zoals Aukje van Roessel in De Groene 14.4.2016 schrijft: "Om belastingontwijking tegen te gaan zal er internationaal moeten worden samengewerkt. Om meer transparantie bij bedrijven en om belastingwetten te krijgen die aan elkaar worden aangepast, zodat landen minder met elkaar kunnen concurreren op fiscale aantrekkelijkheid. Dat vergt meer Europa."

Maar breng dat de onderbuik maar eens aan het verstand. Dat kan niet eens: onderbuikgevoel is een negatieve emotie waarover niet wordt nagedacht door de persoon die dit ervaart. Populistische politici verwoorden die onderbuikgevoelens, maar doen geen beroep op het verstand. Hun *oneliners* geven lucht aan de onvrede en laten de stemmachine lekker draaien. Verantwoordelijkheid nemen en aan oplossingen werken? Ze kijken wel uit. Niemand hoeft zich zorgen te maken over een Wilders in het Torentje.

Intressanter is wat er omgaat bij de lui van het 'grote geld'. Zijn die wel tevreden? Natuurlijk niet. Ze voelen heus wel dat het foute boel is allemaal. Maar is dat hún schuld soms? Zij willen alleen maar goed zijn in hun vak, en niet onderdoen voor hun vakgenoten.

De onderknuppels dan, die voor een dik salaris de listige constructies voor

belastingontwijking bedenken, zijn die wél gelukkig? Allerm minst. Ze moeten *burn-out* hard zwoegen aan dat foute werk, dat niet alleen geen voldoening geeft maar ook geen enkele baanzekerheid.

Nee, geluk is bij het 'grote geld' nergens te vinden. Net zo min als bij de maffia.

Interessant was ook het interview met Cor Boonstra, de ex-CEO van oa. Philips. Die wijst op topman Paul Polman van Unilever, die nu al jaar op jaar salarisverhoging weigert. Als nou nog een aantal mensen, zoals van DSM, van Shell en zo, dat voorbeeld zouden volgen, zou het zo afgelopen zijn met dat tegen elkaar opbieden van topsalarissen.

Het internationale bedrijfsleven kan dus alleen internationaal betuigd. Weet je wat ook internationaal kan meehelpen? Het opstarten van het project waar de *humanosoof*¹ over piept. Het project van het onderbouwen van de grondslag van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, door het tot stand brengen van de Universele Verklaring van de Herkomst en de Geaardheid van de Mens. Tevens de grondslag van het humanisme, het universele geloof in de mens, in de kracht van het mens-zijn.

Dan hebben overheden meer ideologisch been om op te staan, en snappen de rijken beter waarom 'groot geld' niet gelukkig maakt.

¹ Frans Couwenbergh betitelt zich als *humanosoof* (noot van de redactie)

Een discutabele stelling: religie is de grootste bron van geweld

René van Elst

Tijdens een religiedebat dat onlangs in Zwolle (foto RvE) ► plaatsvond tussen ons bestuurslid Leon Korteweg en baptist / theoloog / manager / docent Eduard Groen (zie over dit debat ook pag. 20) werd de bovenstaande stelling aan de opponenten voorgelegd. Korteweg sprak zich vóór de stelling uit; Groen erkende dat religie vaak een bron van geweld is (geweest) maar benadrukte dat men breder moet kijken naar wat de oorzaken van ontwikkelingen in samenlevingen zijn en dat men de goede kanten van religie niet uit het oog moet verliezen.

De stelling werd gepresenteerd als substelling van de hoofdstelling: 'religie maakt meer kapot dan je lief is'. Dáárover waren de debaters het méér eens dan je zou verwachten. Dat was echter bij nadere beschouwing niet verwonderlijk, want ook als er maar één relevant incident in lange tijd is, zul je al moeten toegeven dat dat meer is dan je lief is. Deze hoofdstelling is dus geen goede grondslag voor een discussie. Er mankeert iets aan op het punt van de kwantiteit. Bovendien is het de vraag wanneer je iets kunt beschouwen als 'kapotgemaakt door religie' en over wat voor soort dingen het dan gaat.

Bij een klein onderzoekje (natuurlijk via Google) bleek dat deze stelling wel vaker is geponeerd; zo stond boven een artikel in De Groene Amsterdammer van 1 december 1999 al 'godsdienst maakt meer kapot dan je lief is'. Kennelijk een uitspraak die ooit een eigen leven is gaan leiden – maar van wie is deze?

Terug naar de stelling 'religie is de grootste bron van geweld'. Een discussie hierover verzandt al snel in voorbeelden van grootschalig historisch geweld dat in verband wordt gebracht met religie (bijvoorbeeld de Kruistochten) dan wel met atheïsme (bijvoorbeeld de wandaden van het Stalin-regime). Ik formuleer dit nu heel neutraal – straks nog wat hierover.

Vragen die je over deze stelling kunt stellen zijn:

- Wat wordt bedoeld met een bron? Gaat het bijvoorbeeld om religieuze geboden die worden opgevolgd? En wát wordt méégeteld als geweld met religie als bron? Dat je zoiets als het maken van duizenden dodelijke slachtoffers bij een Kruistocht mee mag tellen, ligt wel voor de hand, maar tellen we ook dingen mee als:
 - besnijdenis,
 - geweld waarmee men zich verdedigt (waarbij aanvalen soms de beste verdediging is). Men kan zich moeten verdedigen tegen religieus geweld. De kerk/Rome/de Paus heeft zich militair verdedigd

tegen politiek geweld – denk aan de tijd van de Borgia's,

- misbruik van misdienaartjes,
- geweld dat men zichzelf aandoet (zelfkastijding, zelfcastratie, massale zelfmoord, pelgrimstocht op de knieën),
- huiselijk geweld bij twist over een geloofskwestie of kerkgang.

Etc., etc.; gelieve zelf dit lijstje aan te vullen.

- In welke gevallen kun je religie als de (belangrijkste) bron van het geweld beschouwen? In een conflict dat met geweld gepaard gaat, kan religie een rol spelen naast politiek, denk aan Noord-Ierland. Bij de verovering van Midden- en Zuid-Amerika is veel geweld toegepast, deels met religieuze redenen (missiedrang en een overeenkomst ter zake tussen Spanje, Portugal en de Paus), maar dat waren niet de voornaamste redenen. Spreken over de *grootste* bron van geweld kan alleen als je zicht hebt op alle andere bronnen en hun omvang of relatieve belang.

Wat de discussie kan vertroebelen, is het meetellen van geweld dat door gelovigen en ongelovigen is toegepast in gevallen waarbij die levensovertuiging daar niet de inspiratie of motivator voor was. Ik verwijs hiervoor naar het al even genoemde Stalin-regime. Door gelovigen wordt vaak

gesteld dat de miljoenen slachtoffers daarvan een voorbeeld zijn van atheïstisch geweld. Het Stalin-regime was wel officieel atheïstisch en heeft allerlei maatregelen genomen om het (georganiseerde) geloof onder te schoffelen, waarbij ook slachtoffers zijn gevallen, maar de *miljoenen* slachtoffers waren het

gevolg van beleid dat was geïnspireerd door het marxisme-leninisme, in het bijzonder van de collectivisering van de agrarische sector die tot bloedige strijd en hongersnoden heeft geleid.

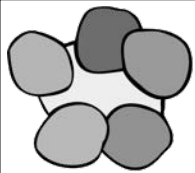
Het kost niet veel denkwerk om te beseffen dat mensen over zo'n complexe, wereldomvattende aangelegenheid niet in luttele minuten een zinnige discussie kunnen voeren, laat staan op één noemer kunnen komen. *Mijn* stelling is daarom dat organisatoren van debatten stellingen moeten formuleren over dingen die voor gewone stervelingen te overzien en zonodig te kwantificeren zijn.

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

Ingezonden mededeling

**Atheïstisch
Verbond.nl**

... een verbond voor realisten

Nt gd schp d mns, mr d mns gd

Met trots presenteert het Atheïstisch Verbond de
Atheïsmedag 2016
 za. 18 juni 2016 13.00 uur, Oudaen, Utrecht

Welkom op het Feest van het Vrolijke Atheïsme met het Evangelie van de Rede!

Wie dacht dat atheïsten saai, zuur en serieus waren, moet haar of zijn licht maar eens opdoen bij onze daverende Atheïsmedienst in de kathedraal van de rede, stadskasteel Oudaen in Utrecht. Te lang hebben atheïsten zich als gereformeerde kerk-gangers zonder gezang gedragen. Atheïsme mag, nee moet, gevierd worden. Juist nu satire levensgevaarlijk blijkt, is het belangrijk om vrolijk en satirisch te durven zijn. Om de duivelse domheid van mensen met een geloof op de hak te durven nemen en tegelijkertijd jezelf niet al te serieus te nemen. Atheïsme in humanistisch gewaad is de nieuwe boodschap. De blijde boodschap die de mens kan bevrijden uit de zelfgekozen kluisters van bijgeloof en dogma. Zonder religie kan het leven in vrijheid gevierd worden. Zelfs kijkend in de duistere leegte van de absurditeit van het bestaan, durven atheïsten de rollators van de geest weg te rollen en zelfstandig door het leven te gaan.

Gelovigen, komt allen naar dit Lourdes Aan de Oude Gracht en zie of ook uw mentale doolhof ontrafeld bij het aanschouwen en ervaren van zoveel licht van de rede!

De komst van gelovigen wordt uiteraard zeer gewaardeerd. Eindelijk dan is de blijde boodschap van het evangelie van de rede te aanschouwen! Komt allen! Komt allen!

Liturgie

12.15-12.50	Inloop
12.50-13.00	Plaatsname & contemplatie. De ongelooftgemeenschap luistert naar <i>Imagine</i> van John Lennon.
<i>Het programma begint stipt op tijd!</i>	
13.00-13.10	<i>Ceremonie</i> met credo van de UVRM door Dirk Metselaar, voorganger
13.10-13.20	<i>Voorbede</i> door Peter Waterdrinker, voorzitter a.i. Atheïstisch Verbond
13.20-13.40	<i>Hagenpreek</i> : De voorwaarden voor vrijheid. De opkomst van de 'modulaire mens' en de atheïstische samenleving' door Geerten Waling
13.40-13.50	<i>Inquisitie</i> van Waling
13.50-14.00	<i>Schriftlezing</i> Willem Vermaat over de noodzaak van moraal zonder god
14.00-14.20	<i>Hagenpreek</i> : Dap Hartmann
14.20-14.30	<i>Inquisitie</i> van Hartmann
14.30-14.50	<i>Biecht</i> van Paul Cliteur over <i>Het Atheïstisch Woordenboek</i> door Floris van den Berg
14.50-15.10	<i>Biecht</i> aan Dirk Metselaar van de schrijvers van de onheilige boeken van de boekenmarkt Ger Kraaij, <i>Hemelse blunders</i> & Herman Reimes, <i>Van God los, maar dichter bij jezelf</i>
15.10-15.50	<i>Eucharistie</i> & infame boekenmarkt, zonder autodafe!
15.50-16.00	<i>Biecht</i> van Hans de Vries (voorzitter Partij van de Rede) religievrij onderwijs aan Dirk Metselaar
16.00-16.10	<i>Schriftlezing</i> door Laetitia Houben
16.10-16.20	<i>Heiligverklaring</i> van Atheïst van het Jaar
16.20-16.40	<i>Hagenpreek</i> : Rudi Schreijnders over Rudy Kousbroeks spot met het geloof
16.40-16.50	<i>Inquisitie</i> van Schreijnders
16.50-17.00	<i>Atheïstische getuigenis</i> door Remco Stunnenberg
17.00-17.20	Daverend spektakel van de Rede – door Floris van den Berg
17.20-17.30	Zegening & reach out and touch
17.30-18.30	<i>Bacchanaal</i>
18.30 –	aeternitas <i>Hellevaart</i>

Datum: zaterdag 18 juni 2016

Locatie: Stadskasteel Oudaen, Oude Gracht 99, Utrecht

Aanvang: 13.00 uur 'T PROGRAMMA BEGINT STIPT OP TIJD!

Inloop vanaf: 12.15 uur

Einde: 17.10 uur, met borrel na.

Entree aan de poort: € 12,50*; studenten: € 7,50*

*Aanmelden vóór 15 juni wordt gewaardeerd en beloond met een heiligverklaring ter waarde van € 2,50 korting.

Aanmelden geschiedt door een bericht te mailen naar contact@atheistischverbond.nl, met vermelding van naam, woonplaats en aantal personen. Na ontvangst van de aanmelding ontvangt u bericht voor akkoord en de betalingsgegevens.

Organisatie

De Atheïsmedag wordt georganiseerd door het Atheïstisch Verbond in samenwerking met de vrolijke atheïst Floris van den Berg.

Informatie

Meer openbaring te verkrijgen bij:

- Peter Waterdrinker, voorzitter a.i. Atheïstisch Verbond: contact@atheistischverbond.nl
- Floris van den Berg, *freischwebender* Verlichtingsfundamentalist: florisvandenberg@dds.nl

Atheïstisch Verbond

Het Atheïstisch Verbond bekritiseert religie en de privileges van religie in de samenleving. www.atheistischverbond.nl.

Aanbod onheilige boeken

Er zal een aanbod liggen van blasfemische, onheilige boeken vol atheïstische propaganda. *Neem je boekenbonnen mee; doe hier alvast uw verjaars-, sinterklaas- en kerstinkopen!* Auteurs Paul Cliteur, Ger Kraaij, Herman Reimes en Floris van den Berg zijn bereid pro deo hun boeken te signeren.

Politieke kwakzalverij

Rik Min

Beste mensen, hartelijk dank dat ik eens op deze plek mag staan. En dat ik jullie eens op iets anders dan godsdienst, god of religie mag wijzen. Vandaag wil ik het hebben over het politieke aspect van het vrijdenken en dat toespitsen op politieke kwakzalverij. Vrijdenken is ook politiek vrijuit denken.

Bij de uitreiking van de Anton Constandse-prijs anderhalf jaar geleden had ik me min of meer geërgerd dat Anton Constandse niet meer in volle glorie ook werd gezien als een anti-imperialistisch denkend iemand.

Wij gaan vaak de politieke aspecten van het vrijdenken uit de weg. Bang om voor complot-denker weggezet te worden wellicht? Ik constateer bij veel vrijdenkers wel wat angst om dieper op politiek onlogische zaken in te gaan; en de neiging om het waarheid-zoeken uit de weg te gaan.

Ik zal beginnen met een voorbeeld uit de Spaanse burgeroorlog. Wat is het verschil tussen vrijwilligers die uit veel landen van Europa rond 1938

naar de toen jonge republiek Spanje gingen om te vechten en hedendaagse vrijwilligers uit allerlei landen die – bij de moslim-extremisten – gaan vechten in Syrië? Deze twee soorten vrijwilligers hebben namelijk niets met elkaar te maken. Terwijl politieke onverlaten dat wel vaak aansnijden; en parallellen proberen te laten zien. (De alom gerespecteerde Hofland deed dit nota bene in de Groene.)

De ene soort vrijwilliger heeft het recht dat te doen; de ander niet. Let dus altijd op het woordgebruik.

De jonge, democratisch gekozen, regering van de republiek Spanje werd door de fascistische Franco belaagd en riep alle progressieve krachten op solidariteit te betuigen en de republiek Spanje te verdedigen door de fascistten te komen bestrijden. Dat was een verzoek om solidair te zijn met een wettig gekozen regering!!

De zogenaamde Syrië-gangers willen van buitenaf een seculiere regering omvergooien. Dat noem ik inmenging in de aangelegenheden van een ander land.

Zij zijn daar onderdeel van een regime change, waarbij extremisten van buitenaf, van wapens werden voorzien.

Met dit grote verschil - ook nog - dat deze vrijwilligers moslim-extremisten zijn en zich op een god beroepen. Anton Constandse zou hier wel raad mee hebben geweten.

Dan de periode van het niet-aanvalsverdrag dat enige tijd voor het uitbreken van de Tweede Wereld-oorlog gesloten werd door de Sovjet Unie met Hitler. Dat werd door heel veel media uitgelegd als een vriendschapsverdrag. Complete onzin!

Politieke kwakzalverij dus. Bewuste politieke omdraaiing van de bedoelingen van de Sovjet Unie aangaande dat niet-aanvalsverdrag om tijd te sparen om alle fabrieken en bedrijven tot ver over de Oeral te transporteren om daar ongestoord duizenden tanks en vliegtuigen te kunnen maken.

Hier afgedrukt is de tekst op basis waarvan Rik Min zijn lezing heeft gehouden tijdens de Vrijdenkersborrel in Utrecht op 2 mei 2016; het is geen letterlijke weergave van het gesprokene en ook geen uitgewerkt artikel. Foto's (van René van Elst): op deze pagina Rik Min met organisator Leon Korteweg, op pagina 11 Rik Min tijdens zijn lezing.- Red.

Dan de periode na de Tweede Wereld-oorlog...

In die periode kwam de derde-weg beweging op. Sociaal-democraten introduceren de term 'werkgevers' en 'werknemers'. Waardoor ze hele volksstammen, inclusief de vakbeweging, op het verkeerde been hebben weten te zetten. Tot op de dag plukken wij daar de wrange vruchten van. Namelijk dat de term 'werkgevers-bijdrage' de werkgevers het recht geeft mee te praten in de sociale uitkeringen en – nog erger – bij de pensioenen. Juist nu – terwijl het pensioen 100% uitgesteld loon is – wreekt zich dat daar - en bepalen werkgevers - en nota bene de overheid ook – dat bepaalde zaken bij al die uitkeringen anders moeten.

Ik neem het de huidige generatie opiniemakers kwalijk dat ze het woord imperialisme voor de politiek van de Verenigde Staten niet meer gebruiken. Terwijl dat woord wel nodig is om allerlei geo-politieke fenomenen te kunnen duiden.

Het valt weinigen op, maar het is meer dan politieke kwakzalverij. Al 70 jaar – in de Koude Oorlog tegen het socialisme en in de laatste 20 jaar na het vallen van de muur - zien we bij veel aspecten in de (bewuste) politiek een misleidend woordgebruik om het socialisme belachelijk te maken. Immers alles is psychologische oorlogsvoering [Orwell, 1984, met het 'zwart' maken wat wit is en het 'wit' maken wat zwart is; 'dubbeldunk'].

Dan nu een voorbeeld uit de milieudiscussies. Al Gore voorspelt op een dramatische wijze dat de zeespiegel

Rik Min (Bergen, 1946) werd maatschappelijk actief bij PaxChristi in Alkmaar. Werd lid van de CPN en vervulde bestuursfuncties. Stapte over naar de Nieuwe Communistische Partij Nederland, van 1992 tot 1998 in het partijbestuur. Studeerde in 1975 af in medische modelvorming en simulaties, was verbonden aan de R.U. Limburg en werkte van 1982 tot 2005 aan de Univ. Twente als onderzoeker/docent educatieve software engineering, multimedia en ICT. [info uit Tubantia, 30 april 2006]

wel anderhalve meter zou kunnen stijgen. Ik wil er als ingenieur slechts dit over zeggen: zoveel water is er op aarde niet en ten tweede als de Noord-pool 100% smelt, stijgt de zeespiegel nul komma nul millimeter. Immers daar geldt de wet van Archimedes.

Dan de steeds maar weer terugkerende opmerking dat anti-semitisme in Nederland toeneemt. Nee, beste mensen, iedereen weet dat het de kritiek op de politiek van Israël is die toeneemt. Vraag het een Marokkaan of een Turk en allemaal zeggen ze dat ze maar niet kunnen begrijpen dat Nederland dat verschil maar niet ziet. Dat goed ondervragen en onderzoeken gebeurt maar niet. Het VWO is op dat punt het probleem – met de te eenzijdige nadruk op Anne Frank. Marokkanen of Turken weten wel wat er aan de hand is. De Nederlander juist niet.

Het VWO-geschiedenis-onderwijs is op wel meer punten slecht. Leraren hebben het maar over “het vallen van de muur”. Dat is de kwestie helemaal niet. Het was de overwinning van het kapitalisme op het socialisme.

Als je het over uitroeien van joden hebt, moet je eigenlijk ook over het 100 jaar lang proberen uit te roeien van het socialisme spreken. Wat in 1989 een feit werd. Tot op de dag van vandaag gaat het belachelijk maken van het socialistische ideaal voort.

Dan kom ik nu op Poetin. Hoe komt Rusland zo homofoob? Dat komt omdat na de val van het socialisme de orthodoxe kerken weer vol zitten, en die zijn breed homofoob. Dat is de achterlijkheid van het geloof. Ook de islamitische deelstaatjes in het zuiden van Rusland zijn achterlijk op dat punt. Waarom zo’n hoon bij het bezoek van Poetin aan Nederland? Hij is naar mijn mening persoonlijk helemaal niet homofoob! Hij moet opboksen tegen een publieke opinie van mensen die in diepe armoede leven en - in nood - weer kerken bezoeken. Waarom is de Nederlander en is de Nederlandse opiniemaker zo eendimensionaal-denkend! Ook bij hun kritiek op de Olympische winterspelen in Sotsji?

Is die Hollandse meetlat van het homo-gebeuren de enige dimensie waarbinnen men kijkt en het enige criterium dat men aanlegt? Snapt men niet dat Rusland moet overleven en

gewoon aan ons gas wil verkopen? Wat een kortzichtigheid.

Anton Constandse - en zelfs die rechtse knakker van een G.B.J. Hiltermann - zou de Nederlander - anno nu - blikvernaauwing verwijten.

Een mooi voorbeeld van politieke kwakzalverij en een medialeugen tegelijkertijd, is Joegoslavië geweest. Daarover werd in de Nederlandse media steeds maar verteld - en duizenden malen herhaald - dat het Milošević was die een groter Servië wilde! Dat riedeltje werd dag en nacht herhaald. Alle media deden daar aan mee. Terwijl Milošević juist, kost wat het kost, Joegoslavië bijeen wilde houden. Dat was de kwestie.

Een prachtig voorbeeld vorige maand bij het acht-uur-journaal: Die jonge man die eind maart 2016 gearresteerd was in Noord Korea vertelde tegen zijn ondervragers dat hij in Amerika was gehersenspoeld om dingen te doen zoals het beschadigen of het afrukken van symbolen van het land. Hij had in een hotel dingen van de wand gehaald. Onze NOS vertelde dat aldus: “Deze Amerikaan verklaarde dat hij gehersenspoeld was”. Dat is dus politieke kwakzalverij van het NOS journaal eerste klas. Want zo leek het dat hij door Noord-Korea was gehersenspoeld.

Zo werkt propaganda. Dus ook in Nederland dames en heren.

Dan de politieke kwakzalverij aangaande pensioenen en andere financiële fenomenen:

Sinds de staatshuishoudkunde macro-economie is gaan heten, is het fout gegaan met deze wetenschap. Wallstreet en de beurskoersen zijn centraal komen te staan. De belangen-tegenstelling tussen groepen is uit het discours verdwenen. Ook in de media.

Economische crisissen kunnen onze doctorandussen niet meer zien aankomen. Het vak economie had gewoon staatshuishoudkunde moeten blijven heten. Bij de pensioenen is een heboel gedoe. De kern van de zaak komt publiekelijk niet aan de orde. Over de

waaninnig grote pensioenbuffers heb ik heel wat politieke kwakzalvers langs zien en horen komen.

Ook het verval van de universiteiten kan hier niet ongenoemd blijven. Op heel veel rare plekken is in onze tempel der wetenschap van politieke kwakzalverij sprake: bij de economen, bij politicologen, bij sociaal wetenschappers en bij historici.

De hele discussie over Piketty kwam op. Geweldig. Het duurde een tijdje, maar helaas werd – mede door Piketty zelf – het onderwerp eigenlijk al weer van de politieke agenda afgevoerd en verzandde het in sociaal-democratische praatjes (derde weg). De essentie van zijn uitvinding werd in het politieke en wetenschappelijke discours vakkundig ontmanteld.

Debatten met marxisten zijn tot op heden in de publieke media niet gevoerd. (Terwijl zij weten hoe het komt dat er crisissen a la 1929 komen; hoe de crisis van 2007 is ontstaan; en deze ook voorspeld hebben [Interview van Rik Min met Vincent Bakker]).

80 jaar lang hebben de ‘derde-weggers’ geprobeerd de enorme neveneffecten van het kapitalisme (crisis, werkloosheid, e.d.) op te lossen met een verzekeringssysteem met premies. Ergens komt er namelijk een eind aan de spankracht daarvan. De ellende – de werkloosheid en bijbehorende koopkrachttekort – wordt steeds maar groter. De werkloosheidsuitkeringen en de bijstand worden onbetaalbaar. Omdat de steeds maar kleiner wordende hoeveelheid werkende mensen de kosten van het (‘ons’) sociaal vangnet moet ophoesten. Niet de kapi-

taalbezitters betalen namelijk de crisis, zoals we van o.a. Piketty weten.

(Daarom ook getuigt het van politieke kwakzalverij als men zegt dat de termen 'links' en 'rechts' – de strijd van de factor arbeid en werkende klasse versus de 'bezittende klasse' – de 99% tegen de 1% van Occupy-beweging – niet meer relevant zijn; en achterhaald zijn c.q. afgeschaft kunnen worden. Niets is minder waar. (Denk aan plus en min in de electronica.))

Voor de discussie gaf ik u allemaal voorbeelden. Allemaal politieke kwakzalverij, misleidend woordgebruik, medialeugens, wegdenken of weg/kijken, derde-weg-denken of zijn het blinde vlekken? Sommigen gebruiken wel eens het woord complotten. Ik liever niet. Ik zoek liever de waarheid. Kortom, een taak voor de vrijdenkers.

Ik eindig met Hans Achterhuis en zijn drie boeken, over geweld, markt en utopieën, die alle drie de kern niet raakten! Deze man gaf jarenlang op mijn universiteit in Twente les. Bij zijn afscheid heb ik pamfletten met mijn kritiek uitgedeeld. Hij was not amused. (Hij bleek zelfs – achteraf – gelovig te zijn. Hoe kan een wetenschapper nou gelovig zijn?)

Geweldig dat ik een keer bij de vrijdenkers – bij u hier – heb mogen spreken. Dank voor uw aandacht!

BRONNEN:

Cees Hamelink, De leugen regeert [Nog te verkrijgen bij Boekwinkeltjes.nl].

Colette Braeckman & Boudewijn Chorus: De medialeugens [Uitgeverij EPO Antwerpen].

Marie-Therese ter Haar: Zijn zij nou gek of zijn wij het? [Uitg. Graven 13]

Anton Constandse. Diverse boeken.

Rik Min, de laatste Nederlandse stalinist

Anton van Hooff (foto zie pag. 4)

Hoe kan een aardig man als Rik Min toch zulke onaardige opvattingen hebben? Al vaak heeft hij mij via de e-post gekapitteld omdat ik Stalin en Poetin echt niet goed begreep. Tja, vanuit Enschede heeft hij natuurlijk meer zicht op Rusland dan ik die er ettelijke malen ben geweest, Russische vrienden heb en getrouwd ben met een ex-burges van de voormalige Socialistische Sovjet Republiek Letland, nu opgelucht lid van EU en NAVO.

De redactie vond dat Mins eigenzinnige stuk een plaats moest krijgen in dit vrijzinnige maandblad, maar onweersproken zal het wel niet blijven. Om niet al het gras weg te maaien voor de voeten van hen die vergelijkingen als die van Spanjestrijders met Syriëgangers nogal kras vinden, bepaal ik mij tot Mins stalinisme.

Het is bekend dat Stalin in juni 1941 volkomen overrompeld werd door de verraderlijke aanval van de Duitsers. In paniek trok hij zich terug en was weken lang onbereikbaar. Dat lijkt niet op het strategisch vernuft dat Min de Sovjet Führer toeschrijft; hij zou het niet-aanvals-verdag, - dat niemand een vriendschapsverdrag noemt, beste Rik - tijd hebben willen winnen om de zware industrie achter de Oeral in veiligheid te brengen. Simpel feit: het Evacuatie Comité werd opgericht op 24 juni 1941, dus twee dagen **na** het begin van Operatie Barbarossa. Pas in juli begonnen de treinen naar het oosten te rollen.

Dan wordt de homohaar van Poetin op wel zeer originele wijze verontschuldigd. De arme kerel is zelf, dat weet Min zeker, helemaal niet homofoob. Maar helaas: 'Hij moet opboksen tegen een publieke opinie van mensen die in diepe armoede leven en - in nood - weer kerken bezoeken.' Poetin zou zich iets aantrekken van een publieke opinie? Die bestaat in Rusland al niet (meer). Iedereen heeft te luisteren naar His Master's Voice. En net zoals Stalin bij het uitbreken van de Grote Vaderlandse Oorlog opeens de Orthodoxe Kerk weer toeliet en voor zijn karretje spande, heeft Poetin het aloude caesaropapisme van de tsaren hersteld. En de kerkelijke potentaten delen in zijn kleptocratie: aan de pols van patriarch Kirill van Moskou werd een Breguet horloge van tienduizenden euro's gefotografeerd – dat werd op een latere foto weggeretoucheerd, geheel volgens de aloude Sovjettrucs.

Dan – en daar laat ik het bij – zou niemand ooit spreken van Amerikaans imperialisme. Hier voel ik me persoonlijk aangesproken, want al in 1971 ben ik gepromoveerd op een proefschrift dat de mechanismen van de Amerikaanse machtsuitbreiding vergelijkt met die van het oude Rome. Onverbloemd spreek ik daarin van Amerikaans imperialisme. Dat had zijn brute gezicht in de Vietnamoorlog getoond. In de aanloop van de oorlog tegen Irak schreef ik herfst 2002 op uitnodiging van NRC een opiniestuk over de overeenkomsten onder de titel *Imperium Americanum*. Het deed me wat toen ik op 15 februari 2003 als deelnemer aan de betoging tegen de Bush-Blair War op de Dam een spandoekje zag met dit *Imperium Americanum*.

Wijselfijk maakt Min in dit stuk geen gewag van zijn 'opmerkelijke' ontkenning van de massamoorden door Stalin. Het zou me niet verwonderen als hij af en toe het gedicht reciteert waarmee Theun de Vries zijn Stalinbiografie van 1948 opent. Het culmineert in de strofe:

*Leiders gaan, het volk blijft eeuwig leven –
Maar in 't hart der nieuwe orde staat
Bij de onuitwisbaren geschreven
Stalin – leider, broeder, kameraad!*

Laurent Binet – *De zevende functie van taal*

Meulenhoff 438 pagina's

Enno Nuy

In de Franse samenleving, meer specifiek het publieke debat aldaar, spelen filosofen, wetenschappers en schrijvers een veel belangrijker rol dan bijvoorbeeld in Nederland. Schrijvers als Jean Paul Sartre en Simone de Beauvoir en filosofen als Bernard Henri Levy (steevast aangeduid als BHL), Alain Finkielkraut en Michel Foucault namen en nemen volop deel aan het maatschappelijk debat en dienen iedere regering gevraagd en vooral ongevraagd van repliek. Dat bleef niet beperkt tot de laatste decennia van de vorige eeuw, ook heden ten dage spelen zij die rol van luis in de pels, critici-ters tout court. En dat is een belangrijke rol, ook al kramen ze nogal eens klinkklare nonsens uit en zijn ze lang niet voor iedereen even gemakkelijk te volgen. Laurent Binet, schrijver van het onvergetelijke HhhH, schreef een schitterende roman over deze kaste en wel met de welsprekendheid als centraal thema. Het woord dat, mits goed gebruikt, een krachtig wapen is in handen van eenieder die de publieke opinie zou willen manipuleren om al doende een machtsbasis te verwerven en consolideren. We zijn aldus direct bij de politiek aangeland en de strekking van deze roman gaat dan ook dieper dan de bij vlagen hilarische maalstroom van gebeurtenissen die Binet op weet te roepen.

Ik aarzelde even of ik *De zevende functie van taal* zou aanschaffen. Na het overweldigende *HhhH* kwam Laurent Binet terug met *Niets gaat zoals verwacht* waarin hij met name de

verkiezingsstrijd van de latere president François Hollande volgt. Ik heb het boek niet uitgelezen, veel te veel namen die me hoegenaamd niets zeiden, veel te weinig kennis van de Franse dagelijkse politiek om ook maar een klein beetje van zo'n verslag te kunnen genieten. Maar omdat ik destijds vaststelde dat ik *Perlmann's zwijgen* van Pascal Mercier onnodig lang had laten liggen uit koudwatervrees (een verhaal over een congres van taalkundigen? Dat moest welhaast saai zijn, doorspekt

met onnavolgbare bespiegelingen van linguïsten. Ik zat er volledig naast), besloot ik deze roman van Binet gewoon aan te schaffen. Ik las hem in twee dagen uit.

De roman vertelt het verhaal van Roland Barthes, een Franse filosoof, literatuurcriticus en semioticus die in het bezit is gekomen van een tekst waarin een nieuwe, uiterst krachtige formulering van de functie van taal is opgenomen. Wie over deze performatieve (naar het Engelse perform) formule beschikt heeft in de taal een uiterst machtig wapen gevonden

waarmee alle toehoorders overweldigd kunnen worden. De performatieve taal geeft op die manier rechtstreeks toegang tot ongebreidelde macht. Zo is althans de veronderstelling. En het is evident dat met name politici buitengewoon veel belangstelling voor dat wapen aan de dag leggen.

Wanneer Barthes na een lunch met de toenmalige president Giscard d'Estaing naar huis loopt, heeft hij een notitie met die nieuwe zevende functie van taal in zijn binnenzak. Vlak bij huis wordt hij, in beslag genomen door zijn gedachten, aangereden door een bestelbusje om enkele dagen later aan zijn verwondingen te bezwijken. Barthes is daadwerkelijk op deze manier aan zijn einde gekomen maar de omstandigheden waaronder dit ongeval plaatsvond zijn nooit opgehelderd. Binet heeft deze geschiedenis nu eindelijk ingevuld.

Het Élysée is er natuurlijk veel aan gelegen alsnog de hand te leggen op die magische bezwerende formule, want er zijn verkiezingen in aantocht waarin Giscard het moet opnemen tegen Mitterand. Politiecommissaris Bayard – met duidelijk rechtse sympathieën – krijgt de opdracht de zaak te onderzoeken en hij laat zich assisteren door de meer links georiënteerde Simon Herzog, die aan Vincennes semiotiek doceert. Semiotiek bestudeert het gebruik van tekens en tekensystemen. Niet zozeer de betekenis is van belang alswel de gebruikte tekens en tekensystemen en de daarachter schuilgaande werkelijkheid. Binet laat Herzog geregeld staaltjes van op de semiotiek gebaseerde analyses ten beste geven waarmee hij in staat blijkt zijn gesprekspartner grondig te analyseren op grond van diens uiterlijke kenmerken.

En zo beginnen de speurder en zijn assistent als waren ze Sherlock Holmes en Watson aan een rechercheonderzoek dat hen in Parijs, Bologna, Ithaca (USA), Venetië en Napels brengt. Binet introduceert een wereldwijd netwerk van debatclubs die worden aangeduid als Logos Club, ongetwijfeld een variant op vrijmetselaarsloges. Met dien verstande dat wanneer een debater verliest, hem of haar prompt een vingerkootje van de pink wordt afgesneden. En zoals we later zullen merken kan op verlies van een debat – wanneer er sprake is van ongebreidelde hoogmoed – zelfs een veel zwaardere straf staan.

Prachtig zijn de scenes waarin Binet twee tegenstanders met elkaar in debat laat gaan en met grote welsprekendheid laat zien hoe zulke debatten kunnen verlopen. In het eerste tweegevecht gaat het om de vraag waaraan de voorkeur gegeven dient te worden: het gesproken of geschreven woord. De uitdager geeft de voorkeur aan het gesproken woord en weet

Enno Nuy (Aerd, 1950) is ondernemer en oud-hoofd-redacteur van De Vrijdenker.

die stelling met verve, bril en eloquentie te verdedigen. In een van zijn laatste zinnen beroept hij zich op Socrates om zijn stellingname extra te kunnen ondersteunen. Socrates van wie we weten dat hij nooit iets op papier heeft achtergelaten. Zijn tegenstander betreedt het podium om hem van repliek te dienen en zegt aanvankelijk slechts twee woorden: “Van Plato”.

Het door zijn uitdager ingebrachte argument was niet van Socrates maar van Plato: “*Hij bedoelde Plato. Zonder wiens geschriften Socrates, zijn filosofie en zijn schitterende verheerlijking van het gesproken woord uit de Phaedrus, die mijn geachte opponent ons vrijwel integraal heeft weergegeven, ons onbekend waren gebleven*”. En zo verloor de uitdager zijn halve pink.

En ondertussen trakteert Binet ons op dat onmiskenbaar Franse mengsel van filosofen, taalkundigen en schrijvers die er zo vaak het publieke debat beheersen, coterieën van zeer diverse pluimage waarin de centrale figuren ieder hun eigen hofhouding om zich heen hebben verzameld, een wereld van sterrendom, groupies, hoeren (m/v), meer of minder latente homoseksualiteit, meer of minder expliciet seksueel gedrag en promiscuïteit, eindeloze boutades en vooral veel volstrekt onbegrijpelijk geleuter, voor een gewone sterveling vaak niet te doorgronden. En in dit werkelijk schitterende boek van Laurent Binet komen we ze allemaal tegen, al die mallothen die jarenlang een hoofdrol voor zich opeisten in de Franse publieke ruimte: Roland Barthes, Michel Foucault, Louis Althusser, Philippe Sollers, Jacques Derrida, Giscard d’Estaing, Jack Lang, François Mitterrand enzovoort, enzovoort. En ook van buiten het Franse taalgebied trekken de betweters, die elkaar het licht in de ogen niet gunnen, aan ons voorbij, zoals Noam Chomsky, Roman Jakobson, Julia Krysteva, Paul de Man, Avital Ronell, John Searle en vele anderen.

Prachtig is hoe Binet fictie en werkelijkheid laat samenvallen als Barthes omkomt bij een ongeluk en wanneer Althusser zijn vrouw wurgt, voorvallen die daadwerkelijk hebben plaatsgevonden en Binet levert bij beide tragische incidenten een briljante invulling van de achtergrond daarvan. Soms moet hij de werkelijkheid wat geweld aan doen als het verhaal daar om vraagt en zo komt Derrida gewelddadig om het leven en pleegt Searle zelfmoord maar dat is in de werkelijkheid nooit nagebootst.

En net als in *HhhH* lopen ook in deze roman verschillende lagen door elkaar. Met name Simon Herzog die door de schrijver zelf is bedacht vraagt zich tegen het einde van de roman af of hij niet in een of andere kloteroman verzeild is geraakt om zich in de apotheose nog eens ferm van de schrijver te distantiëren zodat hij zich, gebruik makend van zijn beheersing van de semiotiek, en bepaald niet voor het eerst uit een netelige situatie kan redden: een dikke middel-

vinger voor de schrijver, die dit allemaal weer zelf verzint en opschrijft! Heerlijk is dat.

Ook buitengewoon knap en verrukkelijk is de wijze waarop ◀Binet de verkiezingsstrijd tussen Giscard en Mitterrand in deze roman vervlecht. Kijk eens naar de video

<https://www.youtube.com/watch?v=35q6X7War0k> van een debat tussen beide kemphanen waar Binet ruimschoots citeert om Simon Herzog te laten concluderen dat Mitterrand de zevende functie van taal had weten te bemachtigen, geen spaan heel liet van Giscard en de verkiezingen glansrijk wist te winnen!

En zoals gezegd, inmiddels zijn we de halve wereld over gereisd, hebben we talloze dispuuten met gewelddadige afloop beleefd met een hoofdrol voor Umberto Eco, figuren twee Bulgaarse geheim agenten als een moderne versie van Jansen en Janssens en twee Japanners als hun ethisch spiegelbeeld, komen we Cervantes als de eenhandige van Lepanto tegen die zijn schaduw vooruit werpt maar daarover ga ik hier niet verder uitweiden. Dit is een even waanzinnige als hilarische roman, die soms gierend uit de bocht dreigt te vliegen maar Binet houdt beide benen op de grond, schotelt ons een alleszins plausibele en coherente ontknoping voor en leert ons en passant dat ook zij die veel ruimte voor zichzelf opeisen in de publieke ruimte maar gewone mensen zijn, behept met dezelfde onhebbelijkheden als alle andere stervelingen. Het is hun onbeschaamdheid, hun gekoketteer, hun ego dat hen zo aantrekkelijk maakt. Ze mogen weledig geleerd en even welbespraakt zijn maar dat neemt niet weg dat ze veelal baarljke nonsens uitkramen en niet te volgen zijn voor gewone stervelingen. Wat heerlijk dat Binet daar zo’n magistrale roman over schreef!

Maar terug nu naar het begin waar ik niet zonder reden *Perlmann’s zwijgen* aanhaalde. Ook dat is een fabelachtige roman die zich evenals deze nieuwe Binet afspeelt in de kringen van taalkundigen. Ook daar probeert men elkaar de loef af te steken en komen de functies van taal zeer prominent in beeld. Ook in die roman is er sprake van een ongekend ontsporen van met name de hoofdpersoon (in de roman van Binet lijkt men collectief uit de rails te lopen) die zichzelf steeds dieper in ellende doet geraken om net als in *De zevende functie van taal* een even plausibele als waanzinnige maalstroom van gebeurtenissen op te wekken. Opmerkelijk toch hoe die ogenschijnlijk saaie wereld van taalkundigen die uitblinken in het uitspreken van onbegrijpelijke taal een pandemonium kan veroorzaken dat zijn weerga niet kent, van invloed is op alle facetten van de menselijke samenleving en aanleiding vormt voor zulke prachtige romans.

Hulde aan Binet derhalve die het boek bijna als een script samenstelde. Het zou zo verfilmd kunnen worden.

Ernest Renan: van de duisternis van het dogma naar het licht van het vrije woord

Jo Nabuurs

"Heinrich, ik zal je een kostelijke grap vertellen: God bestaat niet. Hij bestaat niet. Vreugde, tranen van vreugde! Halleluja. Gek! Sla niet: ik bevrijd ons.

Geen hemel meer, geen hel meer: niets anders dan de aarde". (J.P. Sartre, *De duivel en God*. Contact, Amsterdam 1951, 196).

Veel van het onderstaande is voor menigeen pure nostalgie, voor een ander misschien nog een verse herinnering.

Voor katholieken werd de basis van het geloof gevormd door de Bijbel, de kerkelijke leer (uitspraken van concilies en pausen) en tradities zoals de verering van Maria en allerlei kerkelijke feesten.

Voor de aanhangers van de Reformatie – een bekend gegeven voor velen – was alleen de Bijbel gezaghebbend. Dat impliceert: sola scriptura, sola gratia, sola fides. Gods genade en het geloof in God via de Bijbel redden de mens. Niet de goede werken. Al kunnen de welstand en het welzijn van het individu een teken zijn van Gods genade en uitverkiezing.

In beide confessies streeft men naar het zin geven aan het leven met buiten/bovennatuurlijke middelen. Een dergelijke benadering staat haaks op het humanisme.

Mijn vraag luidt: waar begon bij Ernest Renan (1823-1892) en bij veel andere katholieken, onder wie ikzelf, de twijfel aan God en de Kerk toe te slaan? En waar eindigde die twijfel? Ik zie meerdere fasen in de ontwikkeling naar de 'vrijheid'. Natuurlijk kunnen de verschillende fasen parallel lopen. *'La Vie de Jésus'* van Renan gebruik ik mede als leidraad.

In de eerste fase ontstaat er boosheid over het autoritaire optreden van de kerkelijke gezagsdragers op ethisch en doctrinair gebied. Lang geleden richtte de boosheid zich op de Inquisitie, later

Jo Nabuurs is historicus en lid van DVG

op de Congregatie voor de Geloofsleer. Eigenlijk op het hele leergezag van de R.K. Kerk. Renan was een te irenische man en geleerde om die boosheid op mensen te richten. Hij

ergerde zich primair aan de pretenties van de R.K. Kerk op wereldlijk gebied: de drang om een eigen, kerkelijke staat rond Rome te stichten (te behouden zo men wil). Dat stond z.i. haaks op de intenties van Jezus van Nazareth die een koninkrijk van God voorstond. En dat was een koninkrijk voor de armen, voor de eenvoudige mensen in Judea en Galilea. De Reformatie stond in deze zaak een stuk dichterbij de ware bedoelingen van Jezus Christus. De calvinisten in Frankrijk, Hugenoten, meestal het land

uitgezet, waren volgens Renan veel minder gehecht aan wereldse macht dan katholieken. Ze waren overigens ook democratischer: de kerkenraad van ouderlingen stond namens de gemeenteleden boven de predikant. In de R.K. Kerk staat de gewone gelovige onderaan de hiërarchische ladder. En dat kon en kan nooit de bedoeling van Christus geweest zijn.

Een tweede ontwikkeling is veel ingrijpend. In een brief van 7 oktober 1859 schreef Renan: *'Je suis religieux en un sens très véritable: mais je ne crois pas que les formules de la religion naturelle elles-mêmes échappent à la critique'* (Ik ben heel waarlijk religieus, maar ik geloof niet dat de uitspraken van de natuurlijke godsdienst zelf boven kritiek verheven zijn.) (Henri Peyre).

Er ontstaat twijfel aan de kerkelijke leer of aan de leerregels van de synode. Je kunt die twijfel lange tijd negeren maar uiteindelijk neem je de historische kritiek en de tekstkritiek serieus. En de oorsprongskritiek: de evangeliën zijn pas op het einde van de eerste eeuw - begin 2^e eeuw geschreven. Tijdens het humanisme van de Renaissance had Valla al diverse uitspraken van de concilies en pausen als historisch onjuist ontmaskerd (bv. de *Donatio Constantini*¹). Tijdens de radicale Verlichting werd de kritiek op de bovennatuurlijke interpretatie van de Bijbel op scherpe wijze geventileerd. Renan ging nog een stap verder en stelde dat de moderne wetenschappen en technieken ook door christenen serieus genomen moesten worden. Als in de Bijbel Jezus zich 'zoon van de mensen' (mensenzoon) noemt dan is hij dus allereerst mens en niet God. Was hij wel god geweest dan zou zijn aardse leven één groot toneelspel zijn geweest. Wel 'zoon van God' zoals alle goede mensen zich 'zoon of dochter van God' kunnen noemen. Daarnaast hielden voor Renan de onsterfelijkheid van de ziel en de verrijzenis van Jezus absoluut geen stand in de moderne tijd. Bultmann zou hem later volkomen gelijk geven. Maar Jezus van Nazareth, assistent-timmerman van Jozef en één van de vier zonen van Maria, was toch wel een bijzondere man met charismatische trekken, zegt Renan. Deze opvatting van Renan kwam mede tot stand door zijn reis in het Midden-Oosten, met name in Syrië, Palestina en Libanon.

Hij maakte de reis met zijn zus Henriette, die – hoe tragisch – tijdens de reis stierf. Is het niet wonderlijk dat Jezus zichzelf als een gezondene zag? Renan zag her en der lieden die voor hem vergelijkbaar waren met de Essenen, begaan als zij waren met de armen en met de eenvoudigen van geest. Jezus en diens volgelingen raakten betoverd door een bucolisch landschap met prachtige ceders en olijfbomen. Er ontstond een soort pastorale, over en weer gevangen en bevrijd. In latere dagen was het niet Jezus Christus maar Che Guevara die deze sfeer en belofte kon oproepen. Het gevolg was dat alles mogelijk werd, een hemels koninkrijk van vrede en liefde. Renan: en dat leek goddelijk, bovenaards.

Paus Pius IX sprak in 1864 met zijn encycliek ‘Quanta Cura’ en de ‘Syllabus Errorum’ de banvloek uit over allerlei moderne opvattingen als het liberalisme, marxisme, anarchisme, vrijdenkerij en vrijmetselarij maar ook over het modernisme in de R.K. kerk. De paus veroordeelde iedereen die

Beeld van Pius IX in de Santa Maria Maggiore

twijfelde aan de goddelijkheid van Jezus en de onsterfelijkheid van de

Vincent van Gogh, olijfbomen (1889)

ziel. Talloze publicaties kwamen op de ‘Index’ van verboden boeken. De theologen die het modernisme aanhingen waren het haasje. De controle vanuit Rome via nuntii, bisschoppen en geheime agenten was zeer intensief, tot ver in de twintigste eeuw. De bekende theoloog Edward Schillebeeckx kon daar eind jaren vijftig, begin jaren zestig – een eeuw later dus – over meepraten. Vaak zaten ‘verklikkers’ namens Rome op de achterste banken tijdens zijn colleges aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. En menigmaal werd de beroemde dominicaanse professor op het matje geroepen in Rome.

‘*Retour à Renan*’: In 1863 zou hij zijn beroemde ‘*Vie de Jésus*’ uitbrengen. Het boek kwam, zoals te verwachten was, meteen op de *Index Librorum Prohibitorum* terecht. De vraag was natuurlijk: stapt Renan uit de kerk? Nee. Hij wilde, zei hij, zijn opvoeders (ouders en geestelijke leidsmannen) geen verdriet doen. Renan zou meer beroemd worden omdat hij de theoretische grondlegger van het Franse nationalisme werd. Fransman was hij die een verleden met Frankrijk deelde en met anderen wilde werken aan een gezamenlijke toekomst. Bij hem was er geen sprake – zoals in het Pruisische nationalisme – van een etnische of racistische basis.

Contact met de mensen van het *Libre Pensée* genootschap had Renan volgens mij niet. Hij zag in het christendom toch bepaalde positieve

aspecten. Het werd geen afscheid van zijn omgeving maar wel van de officiële R.K. kerk met al haar dogmatisme, repressie en onvrijheid. In het toneelstuk ‘*Le prêtre de Nemi*’ uit 1885 zegt Antistius: ‘*Antistius veut faire servir la religion au progrès de l’humanité, au bonheur des hommes, à ce que le train (toestand/staat, JN) du monde soit plus juste*’ (Antistius wil de religie dienstig laten zijn aan de vooruitgang van de mensheid, aan het geluk van de mensen, aan het rechtvaardiger worden van de wereld.) (Ernest Renan,

Drames philosophiques, Paris 1926, 285). Scherper kon en wilde Renan het niet formuleren. Het was sowieso in de negentiende eeuw heel wat moeilijker om uit de Kerk te stappen dan in de jaren zestig van de twintigste eeuw. Eigen onderzoek, een eigen leven, vanuit een vrije, individuele manier van denken. Dat had Renan in ieder geval bereikt. Ik ben blij dat ik de laatste stap naar een volledige vrijheid van denken en expressie wel heb gezet. In de richting van een verbondenheid met de aarde, de kosmos en een cultuur van verbondenheid met andere vrije mensen.

Literatuur

Henri Peyre, *Renan*. Presses Universitaires de France, Paris 1969

Ernest Renan, *Vie de Jésus*. Paris, uitgave van 1870

Ernest Renan, *Drames Philosophiques*. Paris 1926

¹ Een vals document uit de Middeleeuwen waarin keizer Constantijn het gezag in het westen aan de bisschop van Rome zou hebben overgedragen (noot v/d Redactie)

De Franstalige teksten in dit artikel zijn vertaald door René van Elst. De tekst van *Vie de Jésus* / *Het leven van Jezus* is in het Frans, Engels en Nederlands (1864) te vinden op het internet.

Het goddelijk ouderschap moet een keer worden overwonnen

Ben Warner

De god van joden, christenen en islamieten wordt altijd voorgesteld als een man of een mannelijk wezen. Waarom zou het geen vrouw kunnen zijn? Of een geslachtsloze krachtwolk? Zou god als een vrouw worden voorgesteld, dan zijn mannen hoe dan ook tweederangs. Die gedachte is voor mannen ondraaglijk, althans voor hen die geloven. Het betekent dat zij tweede garnituur zijn na de vrouw.

Ook de idee dat god geslachtsloos zou zijn, heeft nooit postgevat. Voordat het monotheïsme bestond, waren de goden mythische figuren. In de Griekse en Romeinse voorchristelijke geloofsgeschiedenis bestond er een grote familie van goden, gevormd door vrouwen en mannen. De opperzeus of opperjupiter was een man. Mythische godinnen waren er zat, maar altijd in een ondergeschikte positie. Uiteindelijk leidde de ceo-god het pandemonium. Die mythische wezens hadden louter zeer menselijke trekken en eigenschappen op hun hemelse almacht na. In polytheïstische godsdiensten zien we eenzelfde hemelse familie terug, waarin bijna zonder uitzondering mannen de leiding hebben. Men moet wel concluderen dat deze voorstelling van zaken een weergave is van de gewenste of vermeende situatie op aarde: mannen staan hoger dan vrouwen. Het moet iemand die er zo over denkt wel kwaad maken dat mannen uit vrouwen worden geboren. Aangezien we hoe dan ook een vrouw nodig hebben, beschouwen gelovige mannen die ene Y-chromosoom als heilig en van een hogere orde. Het verzekert hen van voortbestaan. Als god een man is, wil jij ook een man zijn. En vice versa als jij een man bent, voel je je god.

In het allerbelangrijkste onderdeel van bevruchting en geboorte hebben mannen een vrouw nodig om de voortplanting en dus ook het mannenbestand een duurzaam karakter te geven. Ook dat is moeilijk te aanvaarden voor iemand die meent dat mannen hoger staan dan vrouwen.

We zien ook hoe dit ongelooflijk doorwerkt. In tijden van de eenkindpolitiek in China werden veel meisjesbaby's gedood, omdat zij minder waard zouden zijn. Ook al zouden we beweren, dat dit vooral – hoe abject ook – door economische motieven is ingegeven, dan nog getuigt deze meisjesge-nocide van een superioriteitsgevoel dat alleen kan worden

ingegeven door het geloof in de mannelijke bovenschikking. Dat is op zijn minst opmerkelijk, omdat een monotheïstisch geloof in China geen rol speelt en christelijke, joodse of mohammedaanse overwegingen of ergere vertrekpunten niet aan de orde zijn.

Ben Warner is auteur van communicatieboeken, oud directeur Gasunie /Gas Terra, oud-bekleder bijzondere leerstoel strategische communicatie UvA.

Die mannelijke status als superieur is universeel. Daarom hebben in veel dierlijke gemeenschappen mannen een kring van vrouwtjes. Het recht van de sterkste c.q. gezondste of slimste - de laatste zien we in een moderne variant nu spierkracht wijkt voor geld en organisatiemacht – heeft een evolutionaire verklaring. Maar de evolutie is geen uitvinding van god. In zijn vermeende almacht zou hij het veel evenwichtiger hebben bedacht en ingesteld.

Het leven is lijden, is de leidende bewering van Boeddha. Contemplatie, eindeloze reflectie en inkeer voeren een mens naar het uiteindelijke hoogste inzicht. Dat verschilt niet heel essentieel van de joodse, christelijke en islamitische overtuiging. Het Boeddhisme is geen geloof (what's in a name), maar in essentie zijn er veel overeenkomsten.

Gelovigen en hun godsdiensten verschillen in details. De hoofdzaak is dat het geloof, dat wordt beleefd als kennis en weten en zekerheid, wijst op het onvermogen van de mens om te gaan met goed en kwaad, omdat de mens van zichzelf maar gebrekkig is. Er is een buitenstaander nodig, zelfs buitenkosmisch, om ons dat duidelijk te maken en ons daarin te leiden.

Vernietigend is die gedachtenconstructie voor mij. Als je op het punt van zo'n uiterst belangrijk onderwerp als de juiste keuze tussen goed en kwaad, de moraliteit dus, van mening bent dat je een externe begeleider nodig hebt, waarom kom je dan zelf niet tot de slotsom dat kwaad kwaad is en goed goed. En waarom handel je dan niet eigener beweging overeenkomstig het goede en je eigen conclusie.

Ik kom voor mijzelf tot de vaststelling dat ik heel goed weet wat goed is en wat kwaad is. Tot in de kleinste details. Bijvoorbeeld het leugentje om bestwil. Het is niet mijn kennis die mij van het rechte pad doet afwijken, maar de voortdurende omgeving van voor- en nadelen verbonden aan die afweging tot op het niveau van het leven van mijzelf en mijn kinderen. Voor die voortdurende afweging heb ik geen godsfiguur of voorschrift nodig. Ik ken mijn eigen zwakheden en de invloed van een dominante omgeving. Ik heb geen hulpbiedende hand nodig. Als ik nooit zelfstandig kan lopen, lees handelen, stel ik niets voor. Ik ben de gedachte aan een god en diens eindeloze vaderschap (sorry, moederschap) ontgroeid. Gelovigen zijn puberaal. Zij worden nooit volwassen of zelfstandig.

Evolutionair humanisme

René van Elst (foto zie pag. 8)

In De Vrijdenker van april 2011 heeft collega-redacteur Thomas Spickmann een overzicht gegeven van de tien geboden van het evolutionair humanisme. Hij ontleende die aan het boek Manifest des Evolutionären Humanismus¹, geschreven door Dr. Michael Schmidt-Salomon. Hieronder doe ik verslag van mijn eerste kennismaking met dat evolutionair humanisme, in het bijzonder zoals dat door Schmidt-Salomon onder de aandacht is gebracht. Het genoemde boek is niet in het Nederlands uitgegeven, dus het lijkt me dienstig als ik er in de loop van dit stuk wat over vertel.

Julian Huxley

In 1961 stelde de Engelsman Julian Huxley (1887-1975) een nieuwe vorm van humanisme voor, die hij **evolutionair humanisme (EH)** noemde. Niet zo verwonderlijk, want hij was bioloog met speciale aandacht voor de evolutieleer en humanist. Hij bepleitte aandacht voor de implicaties van de evolutie voor de menselijke soort en stelde dat de mens zelf zijn evolutionaire ontwikkeling moest sturen. Humanisme kon naar zijn mening alleen gebaseerd zijn op begrijpen van de mens als een organisme met unieke eigenschappen in relatie met zijn omgeving, binnen een allesomvattend evolutionair proces. Het unieke van de mens was voor Huxley vooral het begripsmatig denken; Frans Couwen-

bergh zou zeggen: de *taligheid*.

Voordien waren maar weinig denkers geneigd om de mens te beschouwen als een geëvolueerd en evoluerend wezen; zelfs iemand als Bertrand Russell deed dat nauwelijks. In 1925 kwam Huxley's boek *Religion without Revelation (Reli-*

gie zonder openbaring) uit, waarin hij de verbinding legde tussen de biologische evolutie en de evolutie van de menselijke cultuur. In 1933 volgde *A Common Faith (Een gemeenschappelijk geloof)*. Huxley meende het EH een religie te moeten noemen, al speelde er dan geen goddelijk wezen in mee, omdat het ging om een nieuwe ontwikkeling in de behoefte van de mens om het Al te begrijpen en daarin zijn eigen plaats te vinden. Hij zag het als een gedachtengoed dat, passend bij de moderne wetenschappelijke kennis en creatieve mogelijkheden, kon inspireren tot verandering en daaraan sturing kon geven. 's Mensen plicht was volgens hem het bevorderen van de maximale vervulling van het evolutionaire proces op deze aarde, inclusief het realiseren van zijn eigen potentieel. De mens was verantwoordelijk voor de toekomst van de evolutie.

Huxley verwachtte dat dit het dominante ideeënsysteem zou worden. Het is geen nieuws dat dat niet is gebeurd. Zijn vooruitgangdenken en religie-terminologie sloegen nauwelijks aan bij seculiere wetenschappers. Maar uiteindelijk zijn het toch vooral de traditionele religies geweest die een obstakel hebben gevormd.

Tot zover enige informatie, ontleend aan een artikel van Timothy J. Madigan². Volgens Madigan was het van groot belang dat Huxley inzag dat ieder mens een bron van inspiratie nodig heeft als motivatie, een doel dat boven zijn eigen welzijn uitgaat.

Michael Schidt-Salomon

Ik ben niet in de gelegenheid geweest om de visie van Huxley meer in detail te onderzoeken, maar ik hoop dat het bovenstaande voldoende is om vast te kunnen stellen of Schmidt-Salomon de lijn van Huxley voortzet dan wel een andere koers volgt. Niet dat hij tot volgen van Huxley verplicht zou zijn, immers van het EH mag je verwachten dat het zelf ook evolueert. Michael Schmidt-Salomon (Trier 1967) – ik neem de vrijheid hem verder **MSS** te noemen (op zijn website wordt hij ook

zo aangeduid) – is filosoof, schrijver, religie- en cultuurkritisch publicist en medeoprichter en woordvoerder van het bestuur van de Giordano Bruno Stiftung (**GBS**). Zijn *Manifest* is in 2005 geschreven in opdracht van die stichting, die de bevordering van het EH als doel heeft en zich *eine Denkfabrik für Humanismus und Aufklärung* noemt. Ik heb De Vrije Gedachte tot nu toe geen 'denkfabriek' of 'denktank' horen noemen, maar verder zijn de verschillen tussen DVG en GBS niet groot.

Het is niet verrassend dat het *Manifest*, als de 'bijbel' van de GBS, veel bevat waar DVG'ers zich in kunnen vinden. Veel goeds dus. Niettemin zien we in de inleiding al een slecht gefundeerd *sweeping statement*, namelijk dat allerlei moderne (militaire) technologie niet ontwikkeld zou zijn als de wetenschappers in kinderlijk geloof waren blijven steken. Volgens mij kunnen wij er toch niet omheen, dat gelovigen allerlei wetenschappelijke kennis en allerlei technologie hebben ontwikkeld. Het is moeilijk om de Verlichting en de wetenschap los van elkaar te zien, maar de wetenschap kwam eerst. Over de Verlichting gesproken: in het *Manifest* wordt gepoogd de uitgangspunten van een 'moderne Verlichting' te formuleren. Qua pretentie is dit alvast vergelijkbaar met de opstelling van Huxley.

Der Eigennutz

MSS herinnert eraan dat Huxley in het EH beoogde het humanisme met de wetenschap te verzoenen, omdat ook traditionele humanistische ideeën in conflict waren met de toegenomen kennis over de mens en de natuur. Het humanisme gaat over het algemeen in theorie en praktijk uit van de reël bestaande mens, niet van goden, heilsverwachtingen etc., en is gericht op vrije ontplooiing van de persoonlijkheid. Dat geldt ook voor het EH, maar dit gaat bovendien uit van een fundamenteel herzien mens- en wereldbeeld: de

giordano

Michael Schmidt-Salomon

MANIFEST DES
EVOLUTIONÄREN
HUMANISMUS

Plädoyer für eine zeitgemäße Leitkultur

mens is een toevallig product van de biologische evolutie in een zin-loze kosmos en is niet in staat zich aan de natuurwetten te onttrekken. In het bijzonder wordt afstand genomen van het geloof in een onstoffelijke menselijke geest; het zelfbewustzijn wordt gegeneerd en gestuurd door neuronale processen, die men zelf niet direct ervaart.

Na deze duidelijke materialistische stellingname tegen allerlei geloof en gezweef kunnen het boek en het EH voor mij nauwelijks nog stuk. De zingevingsgedachte van het humanisme spreekt mij niet erg aan – zingeving vind ik eigenlijk zinloos, behalve als een soort psychotherapie – maar dit begin spreekt mij aan, en ook het vervolg.

Leven is, aldus MSS, een op het *Eigennutz*-principe gebaseerd proces van zelforganisatie. (Ik neem hier het woord *Eigennutz* over, omdat dat minder hebbertig klinkt dan 'eigenbelang'.) Alle wezens danken hun leven aan het streven van hun voorouders naar voordelen in de strijd om het bestaan. Diep geworteld is ons streven naar meer genot (*Lust*) en minder leed. Het onderscheiden van aangename en onaangename prikkels is de basis voor elke beslissing en betekenisgeving. We doen er verstandig aan *Eigennutz* als belangrijkste motivator voor het leven in te bouwen in onze ethische concepten, aldus MSS. Ook allerlei coöperatief en altruïstisch gedrag laat zich uit *Eigennutz* verklaren, zowel bij mensen als bij sociaal levende dieren. Het *fairness*-principe en het vermogen empathie te voelen zijn eveneens belangrijk. De cultuur kan de *Eigennutz* heel uiteenlopende vormen doen aannemen; onder omstandigheden zijn mensen zelfs bereid hun leven op het spel te zetten voor een 'hogere' doel.

Sinnelijkheid

Aanvaarding van de zin-loosheid van het bestaan schept ruimte voor individuele zingeving/zinvorming. Zo'n individuele zin van het bestaan kan niet buiten het leven zelf gevonden worden, alleen in zintuiglijke genoegens (*Sinnlichkeit*). MSS spreekt van

een 'verlicht
hedo-

nisme', dat niet egocentrisch is, maar een nauwe samenhang kent tussen geluk en gerechtigheid; gerechtigheid opgevat als niet schaden van elkaar. Verstandig, fatsoenlijk en rechtvaardig leven en genoeglijk (*freudvoll*) leven kunnen niet zonder elkaar. MSS ► acht dit bevestigd door allerlei onderzoeksresultaten die een positief verband laten zien tussen economische gelijkheid (althans beperkte ongelijkheid), tevredenheid en levensverwachting.

Het belangrijkste verschil tussen de mens en de meest met hem verwante dieren schijnt volgens MSS zijn vermogen te zijn om te anticiperen op toekomstige behoeften. Wij zien hier een verschil met Huxley, die de 'taligheid' van de mens als diens belangrijkste onderscheidende eigenschap zag. Als u het mij vraagt hebben beiden gelijk: mensen kunnen met elkaar communiceren (ook met zich zelf: denken) met gebruikmaking van namen en begrippen, ze kunnen zich andere situaties voorstellen dan hun actuele situatie, ze kunnen ontevreden zijn met wat ze hebben, fantaseren, plannen maken, samen dingen organiseren.

Traditieblindheid

Terug naar MSS... Hij ziet in het toekomstbesef ook de verklaring voor de diepe menselijke angst voor het onzekere. De mens zoekt naar zekerheid, naar antwoorden op vragen omtrent het bestaan. Allerlei instituties, zoals religies, reduceren die angst, vaak echter met kwalijke bijwerkingen. Dat religies voortbestaan, heeft veel te maken met het verschijnsel traditieblindheid. Bij de fundamentalistische variant sluit men zich af voor elk tegenargument; bij de 'verlichte' versie past men de uitleg van de leerstellingen op een intellectueel onhoudbare manier aan. Dat soort denken kunnen we ons in de technisch hoogontwikkelde samenleving niet meer permitteren. Evolutionaire humanisten vinden dat alle tradities aan een geschiktheidstest moeten worden onderworpen vanuit de vraag in hoeverre zo'n traditie bijdraagt aan humanisering van de samenleving. Maar hoe en door wie dat in de praktijk zou moeten gebeuren en welke consequenties eraan zouden moeten worden verbonden – daarover

zwijgt MSS en ik zou het ook niet weten.

Het EH accepteert geen absolute moraal, geen absolute waarheid en geen absoluut gezag. Het ziet de menselijke kennis als relatief, maar tegelijk keert het zich tegen het postmoderne relativisme dat ons voorhoudt dat alle tradities gelijkwaardig zijn. Er zijn genoeg maatstaven, niet alleen wetenschappelijke, om constructieve (*hilfreiche*) culturen en tradities van schadelijke te onderscheiden. Ethische kwesties liggen buiten het bereik van wetenschappelijke toetsing. Daarom kan geen enkele cultuur (of toetsing van cultuur) alleen op wetenschap gebaseerd zijn. Ook het EH niet; dat steunt zowel op wetenschap als op filosofie en kunst. Tegenover de specialisatie in de wetenschap is een filosofie nodig die zicht houdt op het totaal en de samenhang van de kennis. Filosofie kan argumenten aandragen voor humanistische overtuigingen die niet wetenschappelijk toetsbaar zijn, zoals dat alle mensen gelijkwaardig / gelijkberechtigd zijn. De waarde van kunst is dat deze de levenszin zintuiglijk voelbaar maakt. Wetenschap, filosofie en kunst vormen samen een superieur werelds alternatief voor religie. Voor sociale vrede en democratie is mondiale afbraak van religies nodig in deze wereld waarin het fundamentalisme opruikt en politieke keuzes niet zelden worden ingegeven door bijbelverhalen e.d.. Daarvoor is verbetering van het onderwijs nodig naast opheffing van

ernstige sociale, vooral economische, misstanden.

Idealisme

Ik moet bekennen dat ik uitspraken in de trant van: 'mondiale afbraak van religies is nodig' nogal gratuit en zinloos vind, als ik ze nuchter bekijk. Idealisme is mooi, realiteitsbesef kan echter niet gemist worden. Als meer concreet wordt gesproken over verbetering van onderwijs: hoe kan het onderwijs mondiaal op een betere (=humanistische) leest geschoeid worden? Het doet me denken aan de uitspraak die je vaak hoort als er sprake is van een sociaal probleem, namelijk dat een mentaliteitsverandering nodig is. Het klinkt verstandig en is misschien wel waar, maar niemand kan er concreet iets mee.

MSS besteedt een deel van het boek aan godsdienst- en bijbelkritiek om de kwalijke aspecten en consequenties van traditioneel geloof en transcendentiaal denken duidelijk te maken. Een markante passage heeft betrekking op de *'Endlösung der Ungläubigenfrage'* die de *'Heiland'* voor ogen stond bij diens uitspraken over het laatste oordeel. MSS stelt vast dat in het geloof het primaat van de macht geldt en in de wetenschap het primaat van het betere argument. In zijn evolutionaire verklaring voor het geloof in god noemt hij god het 'imaginaire alfamannetje', een aardige vondst. Zijn kritiek op 'Intelligent Design', op de eis dat ongelovigen het niet-bestaan van god zouden moeten bewijzen, op het vertrouwen op godservaringen, dat alles en meer is voor de trouwe lezers van dit blad bekende stof. Dat geldt ook voor een punt waar hij – vanzelfsprekend – uitgebreid op in gaat, namelijk het verklaarbaar zijn van het bestaan

en de inhoud van ethiek, zonder fantasieën over het bestaan en de wil van een hoger wezen. Hij wijst er met klem op dat de mensenrechten die de basis zijn voor moderne samenlevingen, allesbehalve aan de godsdiensten zijn ontsproten, maar in een eeuwendurende seculiere emancipatiestrijd zijn bevochten. (Er is trouwens veel waar hij met klem op wijst, want er is in dit boek rijkelijk gebruikgemaakt van *Kursivschrift* om dingen te benadrukken.)

Wie geht's weiter?

Het zou te ver voeren om nu het hele *Manifest* op deze manier met u door te nemen. Aan belangrijke hoofdstukken en gedachten over ethiek, moraal, het Eigennutz-principe, de Markt, het speciësisme, immigranten etc. zijn wij nog niet toegekomen. Maar u heeft wel een indruk gekregen van de basisgedachten en ik houd zo wat achter de hand voor een volgend stuk. De vraag of MSS een Huxleyaan is kan ik helaas niet bevredigend beantwoorden. In de kernidee is er duidelijk een overeenkomst, maar mijn kennis van Huxley's uitwerking daarvan is onvoldoende. Ik vermoed dat daarin wel allerlei verschillen met MSS te vinden zijn, alleen al omdat de wereld er in Huxley's tijd anders uitzag.

Callebaut

Zoekend naar informatie over het evolutionair humanisme kreeg ik de indruk dat er niet veel over geschreven is. De toonaangevende school binnen het humanisme zal het dus wel niet zijn. De term komt ook niet voor in twee boeken van Paul Cliteur over het humanisme, die in mijn boekenkast prijken. Op het net vond ik een verwijzing naar een stuk van Werner Calle-

baut (1952-2014, o.a. hoogleraar filosofie in Hasselt (B.)) uit 2007 met de veelbelovende titel *Evolutionair humanisme en naturalisme: een darwinistische filosofie voor de 21ste eeuw*. Jules Brabers van de UvH heeft dat voor me weten op te diepen (dank Jules!). Het bleek de tekst van een lezing over wetenschapsfilosofie te zijn, die niet zoveel inzicht geeft in ons onderwerp. Callebaut staat het **evolutionair naturalisme (EN)** voor, dat de menselijke culturele evolutie als een onderdeel beschouwt van de biologische evolutie. Het EN stelt dat de evolutie heeft geleid tot een menselijk kenvermogen dat aangepast is aan de alledaagse wereld en dus geschikt is om die te onderzoeken en ons in staat stelt er zinvolle uitspraken over te doen. Wetenschapsfilosofie moet volgens Callebaut normatieve uitspraken doen, die met argumenten kunnen worden onderbouwd, in plaats van het relativisme van onze cultuur te legitimeren. Hier zien wij een overeenkomst met MSS. Callebaut benadrukt voorts dat de biologie relevant is voor de sociale wetenschappen. Huxley poogde de menselijke cultuur in te bedden in de biologie, maar gaf ook blijk van een min of meer teleologisch vooruitgangdenken, dat niet kan steunen op de evolutietheorie. Hiermee heeft volgens Callebaut *de verschuiving van EH naar EN* alles te maken; een verschuiving waarvan door MSS geen melding wordt gemaakt.

¹ Manifest des Evolutionären Humanismus. Plädoyer für eine zeitgemäße Leitkultur, Alibri, e-book, 2014

² *Evolutionary Humanism Revisited: The Continuing Relevance of Julian Huxley* van Timothy J. Madigan (1999), op de website van de UHumanist Association

Religiedebat in Zwolle

Op 11 mei 2016 vond in de Stadkamer te Zwolle een religiedebat plaats tussen DVG-bestuurslid / historicus Leon Korteweg en baptist / theoloog / docent / manager Eduard Groen. Gespreksleider was Johan van der Graaf van het Studenten Overleg Orgaan Zwolle. Het debat werd georganiseerd door de Zwolse studentenverenigingen Ichthus (christelijk) en Oikos Nomos (seculier), Studentenpastoraat OPHEF, Stadkamer en Buro Ruis.

Gesproken werd over stellingen, inhoudend dat religie de wetenschappelijke vooruitgang remt, intolerant is en de grootste bron van geweld is. Op de foto (van René van Elst): Korteweg, Van der Graaf en Groen tijdens de pauze. Duidelijk is dat het debat (waarin de godsvraag niet aan de orde kwam) in een amicale sfeer werd gevoerd. Achterop de cover een foto van het debat.

Mohammeds Jezus kleit

Anton van Hooff

(foto zie pag. 4)

De lectuur van de koran is voor iedereen die iets weet van oude religies een feest van onblijbe herkenning: hier heeft Mohammed iets van Joden opgepikt, daar hebben we een brok Zoroaster en verderop heeft de woestijngoeroe een christelijke klok horen luiden. Zo vond de excessieve Mariaverering in de Kerk haar weg in de koran: als Maryam is zij de enige vrouw die in de koran met name genoemd wordt, zelfs vaker dan in de bijbel. Natuurlijk kan zij in de strikt monotheïstische islam niet de moeder van god zijn, maar de maagdelijke geboorte van Isa (Jezus) als de belangrijkste profeet vóór Mohammed staat buiten kijf. Als muzelvrouw – Maryam gelooft al in allah – krijgt zij net als in de evangeliën de blijde boodschap van de engel Gabriel (Jibril). Als Isa geboren is, wordt haar ongereptheid door de verstokte joden in twijfel getrokken, maar als baby neemt Jezus op zijn eerste levensdag alle twijfel weg door vanuit het wiegje te spreken. Hij begint met: 'Ik ben een dienaar van allah. Hij heeft mij het boek gegeven en mij tot profeet gemaakt' (Soera 19:30). Dit eerste wonder is niet te vinden in de erkende, de canonieke evangeliën, wel in het apokriefe *Jeugd van de Verlosser*. Hier heeft Mohammed dus duidelijk leentjebuurt gespeeld bij ketserse christenen.

De koran heeft niet het schattige verhaal uit dat pseudo-evangelie dat een luier van baby Jezus genezend werkte, maar wel het sprookje dat Jezus als knaapje een levend vogeltje schiep. Hij zat met zijn kornuiten te kleien. Ze maakten allerlei dierenfiguren; ieder beweerde dat de zijne het mooiste waren. Maar Jezus zei dat hij zijn beestjes kon laten lopen. En dat deden ze op zijn bevel dan ook en ze kwam op commando ook weer terug. Hij had ook vogeltjes gekleid; 'toen hij ze beval te vliegen, vlogen ze, en als hij beval stil te staan, stonden ze stil.'

De vaders van Jezus' speelkameraden verboden hun nog langer met die tovenaars om te gaan.

In de koran spreekt allah Jezus aldus toe: 'O Isa, zoon van Maryam, gedenk mijn gunst

aan jou en jouw moeder, toen ik jou met de heilige geest versterkte, zodat je als kind en op middelbare leeftijd tegen de mensen sprak [...] en toen je door mijn gebod uit klei de vorm van een vogel maakte en er in blies en het een vogel werd door mijn gebod'

(Soera 5:110). Maar ja, dit en andere mirakelen, zoals genezingen, werden door de ongelovigen afgedaan als tovenarij.

Tegen de opvallende overeenkomst tussen de koran en een pseudo-evangelie hebben islamitische exegeten weinig in te brengen. Nou ja, ze beweren dat de oorspronkelijke evangeliën wel het verhaal van die fröbelende Jezus hadden, maar dat dit wonder er door perverse christenen uit is verwijderd. De koran zou de oerversie herstellen.

Jezus' vogeltje toont overtuigend aan dat Mohammed flink heeft 'gereklishopt'. Bij thema's als hel en hemel is het ontlenen moeilijker te bewijzen omdat mensen bij voorstellingen van hemel of verdoemenis snel terugvallen op grazige weiden of baaierds van vuur. Maar het geschapen vogeltje is lekker concreet.

Daarom volgt hier voor een discussie met een moslim een advies voor het toepassen van de 'socratische' methode. 'Socratisch' betekent voor mij niet in een gezamenlijk gesprek tot de waarheid komen. Daaraan doet de

historische Sokrates juist helemaal niet. Hij lokt de argeloze gesprekspartner steeds in zijn redeneerfuik. Kijk maar eens in een van de fameuze *Dialogen* waarin discipel Plato Sokrates laat optreden. S. poneert zijn opvatting steeds in de vorm van een retorische vraag: is het (niet) zo dat...? De ander kan dan alleen maar 'ja, natuurlijk, inderdaad' antwoorden.

Hier volgt de sjabloon van zo'n discussievangnet voor een muzelman:

Vraag: Heb je de koran gelezen?

Antwoord: Ja/natuurlijk/inderdaad/nou en of (in werkelijkheid heeft-ie waarschijnlijk alleen maar wat verzen in de vrijdagmoskee in onverstaanbaar klassiek Arabisch gehoord, maar dat laten we maar even zitten).

V.: Je gelooft toch dat de koran van kافت tot kافت het woord van allah zelf is, niet?

A.: Ja!

V.: Dan ken je natuurlijk het verhaal dat Jezus, jullie Isa, als jongetje een levend vogeltje van klei maakte?

A.: Ja hoor (ook al weet-ie het helemaal niet).

V.: Jullie erkennen Isa toch niet als gods zoon, wel?

A.: Nee, hoor, dat is verschrikkelijk heidens polytheïsme, heeft de imam ons duidelijk gemaakt.

V.: Je weet dat christenen allerlei wonderen aan Jezus toeschrijven om te bewijzen dat hij wel degelijk goddelijk was.

A.: Ja, dat doen die ontaarde ongelovigen.

V.: Het verhaal van het vogeltje, dat moet bewijzen dat Jezus al als jongetje wonderen deed, komt in de christelijke bijbel echter helemaal niet voor. Wel waren er buiten de bijbel sprookjes over Jezus' jeugd in omloop. Daarvan moet Mohammed er dan een hebben gepikt, niet?

Vanaf dit punt wordt het verloop van het gesprek onvoorspelbaar. Waarschijnlijk verklaart de moslim dat het verhaal waar is omdat het in de koran staat, m.a.w. hij terugvalt tot het cirkelargument: ik geloof omdat ik geloof.

Aanbevolen: de webstek Wikislam.

De tweede sekse in de zandbak van Allah

Floris van den Berg

‘Het is een wonder dat ik nog niet van woede ben gestikt. Ben ik in Saoedi-Arabië, dan kan ik de erupties van boosheid niet meer onderdrukken. Woede stijgt op als lava uit een vulkaan. Het lijkt of het naar mijn hoofd gestegen bloed uit mijn ogen zal spatten. Kots in de keel. Suizende oren. Hartkloppingen. Slapeloosheid regeert de nachten. Het duurt dagen voor een woede-uitbarsting bedaard is. [...] Hoe is het mogelijk dat ik uit vrije wil hierheen ben gegaan,

en me uit vrije wil onderwerp aan de regels van een onverdraagzame, gesegregeerde samenleving.’ (p. 131) ◀Betsy Udink is een vrouw-van. Zo beschrijft ze zichzelf in haar boek *Achter Mekka* (1990). Ze is de vrouw van een Nederlandse diplomaat die tweede man (Raad) is op de Nederlandse ambassade in Riyad. Udink doet verslag van haar tijd in Riyad. Het is tegelijkertijd een ontluisterend verslag van het lege

leven van decorum, netwerken en feesten. Je zou het haast als een rechtse hobby typeren. In een tijd van snelle communicatie is de rol van diplomaten beperkt. Er zullen vast nobele taken zijn die diplomaten vervullen, maar het lege protocollaire gefeest is absurd. Udink heeft als vrouw-van een min of meer formele taak om met andere vrouwen-van theekransjes te beleggen. De vrouwen-van zijn ook een tweede sekse, maar dan enigszins geëmancipeerd (of niet?) Ik leg deze ergernis naast mij neer en richt mij op waar het om gaat: de inkijk die Udink biedt op de Saoedische samenleving en met name op de rol die vrouwen daarin spelen. Zij begeeft zich in de hoge kringen van het land waar het oliegeld rijkelijk vloeit. Het boek wekt zo’n verontwaardiging en boosheid op over het onrecht in die samenleving dat ik begin met de conclusie: hoe kan het dat westerse landen die menen de mensenrechten hoog te houden vriendschappelijke relaties onderhouden met een land dat zo wreed en onrechtvaardig is?

Udink is geen feminist. In ieder geval niet in het begin van het boek. Als diplomaat wil ze zich zoveel mogelijk aanpassen aan de zeden en gewoontes van het land. Bij aankomst ontvangst ze een map – door Nederlandse diplomaten vervaardigd – met instructies hoe zij geacht wordt zich te gedragen. Udink leest hoe zich te kleden: ‘het is netter voor een vrouw om zich helemaal van hals tot enkels te bedekken want dan kan niemand aanstoot aan haar nemen.’ (p. 9) Als Udink zegt dat het haar moeilijk lijkt te wennen aan de strenge scheiding tussen mannen en vrouwen, antwoordt hij:

‘Je wilt toch niet zeggen dat jij er ook zo eentje bent, zo’n ... zo’n ... feminist?’ (p. 10) Dit staat al in de eerste pagina’s van het boek en het gaat hier om een fundamentele kwestie. Hoever ga je mee in het je aanpassen aan zeden en gewoontes? *When in Rome, do as the Romans do*’ zo luidt het gezegde. Maar waarom moet je je aanpassen aan wat anderen vinden? Vanuit liberaal perspectief is het prima als je jezelf als vrouw van hals tot enkels bedekt als je meent dat dat ‘netter’ is. Maar het is een fundamentele botsing met de liberale kernwaarde van de vrijheid van het individu om dat van een ander te eisen. Als Nederland meent een liberale democratie te zijn die de mensenrechten hoog in het vaandel heeft staan, waarom accepteren wij het dat in Saoedi-Arabië dit paternalisme wordt opgelegd? Een liberaal perspectief zou inhouden: ofwel de Saoediërs accepteren het hoe mensen zich kleden, ofwel zij accepteren het niet en dan zijn er geen diplomatieke betrekkingen. Maar nee, in de echte wereld wordt er geschipperd en gemeten met twee maten. De god van mammon wordt door iedereen aanbeden en dat maakt het schipperen mogelijk. Over de slachtoffers maakt niemand zich druk.

Saoedi-Arabië is een misogyne samenleving waar seksesegregatie tot in het absurde is doorgevoerd. Het is geen sekse-apartheid, want dat zou betekenen dat er voor vrouwen min of meer dezelfde mogelijkheden zijn als voor mannen, maar dat is niet het geval. De islamitische beknotting van vrouwen (en daarmee ook mannen) reikt steeds verder. Sinds 1985 is het verboden voor vrouwen om in hotelzwembaden te zwemmen. Mannen en vrouwen mogen, ook al zijn ze getrouwd, in het openbaar geen affectie tonen. Het christendom is verboden. De Bijbel is een verboden boek. Kruisjes of boeddha’s zijn verboden. Er is strenge censuur. De ramadan is verplicht voor iedereen, ook buitenlanders. Als je betrapt wordt op eten of drinken tijdens de vastentijd word je onmiddellijk het land uit gezet.

De straten worden geterroriseerd door de religieuze politie, de moetauwa’s, die met een bamboerietje in de hand hun kokervisie op de wereld aan anderen met geweld opdringen.

Toch proberen Udink en haar man zich aan te passen aan de lokale gewoontes. Zo schrijft ze: ‘We hebben ons op een verschrikkelijke manier geblameerd, de Raad en ik. Ik schaam me dood. De Raad is laaiend. Ik ben in tranen.’ En dat allemaal omdat Udink haar man vergezelde naar een tuin-receptie op de Amerikaanse ambassade. Het bleek namelijk

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. In september 2015 is zijn boek over het ecohumanisme *Beter weten* verschenen.

een bijeenkomst voor alleen mannen te zijn en Udink was er de enige vrouw. De Amerikaan heeft het apartheidssysteem dus gewoon overgenomen. Ik zou ook razend zijn. Sterker nog, dat ben ik ook. Maar waarom zou je je schamen omdat de ander idioot en absurd is? Ik vrees dat ik dan ook niet geschikt ben voor de diplomatieke dienst, waar ik ooit voor heb gesolliciteerd, maar waarvoor ik niet door de procedure kwam. Dat lijkt me heel voorzienend van Buitenlandse Zaken. Op het door Frankrijk gefinancierde Franse Instituut dat taallessen geeft aan Saoediërs, worden geen vrouwen toegelaten.

Schrijnend is wat zij schrijft over de rechteloosheid van het buitenlandse personeel dat door de Saoediërs zeer slecht wordt behandeld. Slavernij is in het land pas in de jaren 1960 afgeschaft. De zwarte Saoediërs leven als tweederangsburgers.

In Saoedi-Arabië is er een strikte censuur. Er is niets vrouwelijk bloots te zien in kranten en tijdschriften. Dat moet een enorme hoeveelheid werk zijn om dat allemaal handmatig te gaan afplakken en zwart te maken. Mannelijk bloot in de vorm van geoliede body builders is dan weer geen enkel probleem.

Er zijn enkele vrouwenuniversiteiten. Die bevinden zich in een afgesloten complex waar geen mannen binnen mogen. Colleges van mannelijke docenten worden per video beschikbaar gemaakt. Zie hier het absurde verhaal van de rectrix: 'Zij had in de Verenigde Staten zelf wel achter het stuur gezeten en was zonder sluier naar college gegaan. Wat haar betrof: zij was liever in Saoedi-Arabië dan in de VS. In Amerika zou zij met haar Arabische achtergrond nooit een dergelijke hoge positie kunnen bekleden. En wat betreft het niet mogen autorijden, dat was immers heel prettig. Je hoefde niet op het verkeer te letten, je kon zitten lezen of je kon met je zuster of vriendin praten terwijl je je naar je plaats van bestemming liet brengen.' (p. 61) Deze uitzonderingspositie geldt natuurlijk alleen voor de happy few.

Een Saoedische vrouw die in Rome heeft gewoond, beweert dat zij Saoedi Arabië prefereert boven Rome waar zij werd lastig gevallen en nageroepen door mannen. Ze merkt op: "Zonder een sluier de winkel in, dan word je maar aangestaard en lastig gevallen. Nu kan niemand er iets van zeggen." (p. 71)

Udink komt twee westerse vrouwen tegen die saodiefiel zijn geworden en, zoals Udink opmerkt, lijden aan het Stockholmsyndroom:

'[...] Goto en Edith, zij kennen geen verfijnder, beschaafder en wijzer land dan Saoedi-Arabië. "Ik vertrouw geen mens," zei madame Gotton. "Ook u niet, al mag u duizend keer de vrouw zijn van de tweede man van de Nederlandse ambassade, al was u de koningin van Holland zelf. Alleen Saoediërs, die vertrouw ik. Bij hen voel ik mij veilig. Saoediërs maken geen ruzie en vechten niet met elkaar. Denk je dat hier zoiets zou gebeuren als wat er in Europa bij het voetballen plaatsvindt? [...] Nee, zoiets zal hier nooit gebeuren. En waarom niet? Omdat de mensen hier nobel zijn, omdat zij elkaar respecteren, omdat zij zo

geboren zijn. [...]" "Vrouwen vinden het juist fijn om een sluier te dragen," beweerde zij. "Vaardigt de koning morgen een wet uit die de sluier verbiedt, dan komen alle vrouwen in opstand." En bepaalt de koning dat meisjes en jongens samen naar school kunnen, dan komen de mannen in opstand. Een vrouw met een sluier laat zien dat ze niet zu-haben is. [...] Als ze die aflegt is het alsof ze naakt over straat gaat en zich aan mannen opdringt." (p. 94-97)

Over dat laatste wil ik opmerken dat er een groot verschil is tussen naakt over straat gaan en 'zich aan mannen opdringen.' Als een vrouw naakt over straat gaat, is dat haar keuze, die hebben mensen en met name mannen te respecteren. Dat vrouwen zich aan mannen zouden opdringen is iets dat aan mannelijke fantasie en waanideeën ontsproten is. Het zijn mannen die zich aan vrouwen opdringen. Het je opdringen aan een ander tegen diens wil is in strijd met het liberale vrijheidsbeginsel. Naakt zijn heeft daar niks mee te maken.

De negatieve verhalen over Saoedi Arabië zijn volgens deze Saoedifielen leugens, in dienst van het 'joodse kapitaal'. In Saoedi Arabië wordt technologie met enthousiasme binnengehaald. 'Maar als het gaat om veranderingen in de positie van vrouw dan tonen de oelama geen enkele tolerantie. Aangezien in de ogen van de Saoedische rechtsgeleerden de vrouw de voornaamste bron is van zina [overspel, zedeloosheid - Red.] en fitna [chaos, maatschappelijke desintegratie - Red.], moet haar bewegingsvrijheid aan banden worden gelegd en dient zij in een permanente staat van onderwerping te worden gehouden.' (p. 108)

Udink citeert de ene moslimmalloot na de andere in wat zij over vrouwen beweren, neem deze uitspraak van een rechter bij het hooggerechtshof: 'De vrouw is vóór alles geschapen om echtgenote en moeder te zijn. Wat de vrouw verder ook aan eigenschappen en talenten heeft, zonder huwelijk kan zij niet.' (p. 121-2).

Udink beschrijft een openbare onthoofding waar zij per toeval bij aanwezig was. Ze beschrijft alles in detail. Door haar beschrijving weten anderen hoe het er aan toegaat. Maar hoe kan je naar zoiets kijken? Mijn maag draait om bij het lezen van de beschrijving. De onthoofding geschiedt door het zwaard. De beul is een zwarte Saoedi.

Udink is eind jaren 1980 in het land. 25 jaar later, in 2015, mochten vrouwen voor het eerst stemmen bij lokale verkiezingen en werkten ze ook vaker buitenshuis, maar nog steeds is het land één van de vrouwonvriendelijkste landen ter wereld. In het mensenrechtenblad *Wordt Vervolgd* van Amnesty International probeert Gerbert van der Aa de staat van vrouwenrechten aldaar te peilen.¹ Hij inter-

¹ *Wordt Vervolgd*, nr. 5, mei 2016.

viewt onder andere de vrouwelijk adviseur van de koning over vrouwenemancipatie. Op de vraag of ze de bemoeienis van Amnesty International in het land op prijs stelt, antwoordt zij fel: 'Ik erken dat de emancipatie van vrouwen beter kan. Maar ik heb een hekel aan de belerende toon van Amnesty. Buitenlandse activisten doen te weinig moeite om Saoedi-Arabië te begrijpen. Ze nemen ons pas serieus als vrouwen hier in bikini op het strand mogen liggen.' De directeur-generaal mensenrechten op de Saoedische ministerie van Buitenlandse Zaken merkt op dat lijfstraffen niet ter discussie staan: 'Ons beleid is gebaseerd op de islam. Daar gaan we niets aan veranderen. Lijfstraffen uit de Koran kunnen we niet afschaffen. Maar internationale mensenrechtenverdragen proberen we zoveel mogelijk te res-

pecteren, bijvoorbeeld als het gaat om marteling tijdens verhoren. Want daar valt wel wat te verbeteren. Ook binnen de islam zijn mensenrechten belangrijk.' Het praten over mensenrechten is echter een farce: in Saoedi-Arabië heerst immers de sharia. Op de vraag of de vrijdenker Raif Badawi die duizend stokslagen, een geldboete en tien jaar cel voor het schrijven van een blog kreeg, gratie krijgt – hier voel ik de woede die Udink voelt – antwoordt die klootzak van BZ: 'Vast staat dat Badawi te ver is gegaan. Je kunt de islam niet straffeloos beledigen.'

Vast staat dat ik in ieder geval nooit naar Saoedi-Arabië zal gaan. Ik besef dat dat een luxe is die ik mij kan veroorloven.

Benno Barnard – *Mijn gedichtenschrift*

Atlas contact, 251 pagina's

Enno Nuy (foto zie pag. 13)

Laat ik het maar meteen bekennen, ik begrijp niet veel van gedichten, het lukt me doorgaans niet ze te ontsluiten, erin door te dringen. En toch heb ik met liefde en bewondering alle gedichten van Slauerhoff, Bloem, Achterberg en Arends, van Marsman en Hein Polzer gelezen, om er maar een paar te noemen. Ook die heb ik niet allemaal begrepen – vermoed ik toch – maar soms heb je genoeg aan het metrum of de taal om ondanks de niet begrepen diepgang toch te genieten van poëzie. Ik ben een liefhebber van het werk van Benno Barnard en blader nog geregeld door zijn *Dagboek van een landjonker*. Onlangs kwam nieuw werk van hem uit: *Mijn gedichtenschrift*, een bundel met gedichten die hem om een of andere reden troffen en door de schrijver-dichter Barnard voorzien zijn van commentaar.

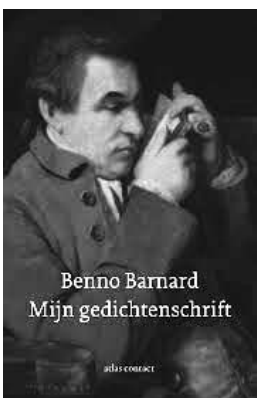
“Dichters die je bewondert nemen hun intrek in je hoofd” schrijft Barnard en het zijn precies dit soort zinnetjes waar ik veel plezier aan beleef. Zoals de waarneming aan-

gaande Thomas Elliot: *“De arme Tom – in wie preutsheid en seks een burgeroorlog voerden – was eerst getrouwd met een hysterica (-)”* En ondertussen schotelt hij je een aantal prachtige gedichten voor, die je anders nooit zou hebben gelezen. Zoals *De kruik* van Tsjèbbe Hettinga, dat zowel in het Fries als in de vertaling van Barnard alternerend dertien en veertien lettergrepen telt. Barnard schrijft en dicht maar is ook nog eens een kundig vertaler van gedichten, zoals we verderop nog zullen zien.

Prachtige gedichten ook van Brodsky en Emile Verhaeren (*Gekkenlied*) en minstens zo genietbaar zijn de begeleidende teksten van Barnard zelf. Bij dat laatste gedicht moest ik prompt aan Permeke denken (wij zagen ooit die schitterende overzichtstentoonstelling in het Palais des Beaux Arts te Brussel) en verdomd, een pagina verder haalt ook Barnard deze indrukwekkende Vlaamse schilder aan. In nog geen twee pagina's geeft Barnard – en passant – een gecondenseerde en gecomprimeerde geschiedenis van het vooroorlogse België en Europa weer. Passages die ik met genoegen drie keer lees.

Ik zou het missen wanneer Barnard niet ergens zou beginnen over de evolutie, het denken in structuren, athe-

isme en de christelijke ethiek. Zelf ben ik niet behept met enige nostalgie naar de tijd waarin de wereld nog redelijk – excusez le mot – gestructureerd leek volgens die christelijke waarden en normen, naar de tijd van de Oostenrijks Hongaarse dubbelmonarchie. Ik behoor tot diegenen die ruimschoots kennis hebben genomen van de Europese geschiedenis, die is opgevoed en opgeleid door paters, maar die in weerwil van dat alles de godsidee verliet voor een beter houvast zonder daarbij het gevoel te hebben gekregen dat mijn leven er armzaliger op is geworden, integendeel zou ik haast zeggen. Mijn fascinatie voor het leven, voor mijn leven, mijn zinloze bestaan, is er alleen maar groter door geworden. Anders dan Barnard soms doet veronderstellen, maak ik me – dacht ik toch – bepaald niet schuldig aan seculier obscurantisme. Maar zoals gezegd, ik zou het missen als hij er niet over begon. En waar Barnard tobt over de vraag waarom zoveel mensen doen alsof de evolutie een *opluchting* (cursivering BB) is na het christendom, ben ik Darwin mateloos dankbaar dat hij – “gemankeerd geestelijke” – zijn wetenschappelijke imperatief volgde, hoe moeilijk hij het daar zelf ook mee had.

Terug naar de dichtkunst en weer zo'n prachtige zin van Barnard: "*Want het (gedicht) begint wel ontzettend vaak, maar het behoort tot die beklagenswaardige categorie van gedichten die hun vervolg zijn kwijtgeraakt aan hun begin*". Dit naar aanleiding van *Home-Thoughts, from Abroad* van Robert Browning, dat begint met de strofe 'Oh, to be in England'. Een dichtregel die iedere Anglofiel kent zonder enig benul van Browning te hebben, moi aussi. Ons eigen *Wilhelmus* is natuurlijk net zo beklagenswaardig maar ik zou dat niet willen aanduiden als een voorbeeld van fraaie dichtkunst.

Verderop in de bundel is het indrukwekkende *De moeder* van Hugo Claus opgenomen en de begeleidende tekst begint met de jaloersmakende taalvondst: "*Toen Claus zich liet overlijden,...*".

En, ik zou haast zeggen uiteraard, ontbreekt *Denkend aan mijn vader* niet in deze bundel, van Guillaume van der Graft, de vader van Benno Barnard, waarbij de begeleidende tekst begint met de woorden: "*Het navolgende is zo intiem dat ik het alleen in het openbaar kan vertellen*". Wat volgt is een ontroerende tekst over een verblijf van zijn vader in het ziekenhuis.

En wat te denken van de laatste dichtregels van *De foto* van Ed Leeflang: "*We streken neer hier voor een boterham. / Het schip vaart in de richting van de Rijn. / Zoveel geboorte voor dit samenkwam. / Maar jij wil vrolijker dan toeval zijn.*"

Of deze laatste regels uit *Asters* van Gottfried Benn, zo fraai vertaald door Huub Beurskens: "*nog één keer een vermoeden / waar allang gewisheid wacht: / de zwaluwen scheren over de vloed / en drinken overtocht en nacht.*" Nee, gelukkig zijn niet alle gedichten moeilijk en ondoorgroendelijk. En in de begeleidende tekst bij dit gedicht van Benn memoreert Barnard een tweetal indringende gebeurtenissen uit het leven van de dichter Benn en schrijft dan: "*Ziehier twee zachte kanonschoten waarmee de twintigste eeuw werd aangekondigd*". En even later schrijft hij: "*In 1943, op de bodem van de twintigste eeuw, ...*". Dat is beeldend taalgebruik, dat we te zelden onder ogen krijgen. Barnard grossiert in deze meer of minder kleine taalvondsten en

ik geniet ervan. Nog een voorbeeld: "*De veertiger Alan was afkomstig van een van de Shetland-eilanden, een archipel van rotsen die ergens tussen Schotland en Noorwegen in de oceaan zijn gesnipperd*". En in de tekst over de dichter Maurice Carême schrijft Barnard: "*...want de zin van het leven pleegt zich op onnavolgbare wijze in het zinloze te verbergen*".

Barnard verzet zich hevig tegen tal van modernismen, niet zozeer omdat hij de voordelen daarvan niet zou willen erkennen maar vooral vanwege al hetgeen daaraan verloren gaat. Internet en onderwijs zijn geliefde Barnard thema's en hij geeft aan de hand van de van zijn vader geërfd verzameling boeken en naslagwerken een fraai voorbeeld van het beperkte internet dat vroeger gewoon een bibliotheek werd genoemd.

In *Een onsluitbaar wereldbeeld* schetst Barnard hoe hij zijn kinderen grootbrengt in de christelijke traditie: "*Die duistere christelijke metaforenverstengeling, gevoegd bij een op de Verlichting gestoelde vorm van onderwijs, maakt dat zij het culturele continuüm van de westerse beschaving helpen voortzetten en leren leven met een onsluitbaar wereldbeeld*". Hierin ga ik niet met hem mee en ik blijf de wellicht ijdele hoop koesteren dat de gemeenschap van mensen de wereld van de metafysica en mystiek ooit eens achter zich zal laten, dat wereldbeeld zal weten te sluiten.

In deze zelfde tekst vertaalt Barnard het Engelse 'verse' door 'regelval' en prompt heb ik hem zijn opvattingen over de christelijke traditie weer helemaal vergeven!

Dan trakteert Barnard mij op het prachtige gedicht *Ars longa* van Wiel Kusters dat aldus begint: "*Bij het rondren van de beeldenluwe kaap, / op hol geslagen door de volheid van / het licht, heb ik de dood aan land gezet, / als kon het leven op zichzelf bestaan.*" En hij eindigt met de wijze aanbeveling *Beweeg en vries niet dicht*. Ook in dit gedicht leest Barnard religiositeit maar de woorden van Wiel Kusters hadden ook – had ik het zelfde dichttalent – mijn woorden kunnen zijn en ik ben toch een atheïst pur sang. Ik moest mij maar eens *Bewaarmachinist* van Wiel Kusters aanschaffen.

Ik sluit hier maar af met het laatste gedicht uit deze bundel, *Herman* van Willem van Toorn, die zich erover verbaast dat zijn overleden vriend maar in zijn leven blijft rondlopen, figureren. En dan dicht hij zulke prachtige regels als: "*Wat doe je hier. Je bent al zo lang / ter mollen feeste dat soms de pijn / haast leek weggesleten. Hoe praat je hier dan / en ook nog zo dringend, tegen mij.*"

Ter mollen feeste, taal is een feest!

U begrijpt het al, ook van deze Barnard heb ik genoten. Voor prachtig Nederlands moet je heden ten dage bij Benno Barnard zijn, wat mij betreft de nieuwe fakkeldrager; ik ken – met uitzondering van Jeroen Brouwers – geen andere schrijver die zich zo treffend, stijlvol en poëtisch weet uit te drukken in de Nederlandse taal. En wat een geluk dat hij schrijft wat hij schrijft, dicht wat hij dicht, wat een geluk dat hij geen romans schrijft. Ik heb niet zo heel veel (meer) op met fictie. Want deze bundel gaat natuurlijk niet alleen over dichters en het dichten. Barnard schrijft over hoe zich te verhouden tot het leven, tot onze geschiedenis, over wat hem beweegt en bezielt en doet dat op een oorspronkelijke manier, met een taalbeheersing waar ik jaloers op ben. En ik zou Barnard willen toevoegen: beweeg en vries niet dicht, maar vooral zou ik hem op het hart willen drukken toch vooral te blijven schrijven, liefst een beetje meer en sneller graag.

Heeft Johannes gelijk?

Paul Hopster

Het evangelie van Johannes begint met drie korte regels :

*In den beginne was het woord
en het woord was bij god
en het woord was god*

Mystiek of helder?

Wat betekent in den beginne? Alles is begonnen vanaf dat eerste begin. Vóór dat begin was er niets. Alles is begonnen met het woord. Dat 'woord' wordt meestal geduid met: 'schepping'.

In plaats van (het) woord kunnen we ook gebruiken: taal. Taal schept en wordt geschapen.

Schepping van en door taal. Taal is dus zelf ook een schepping, immers door een gebruiker van het woord, of van een schepper. En die schepper aldus de gelovige, is god.

In den beginne ontstond taal en die taal schiep een schepper en zo werd god geschapen.

Taal schiep dus god.

God de schepper, werd aldus door taal geschapen!

De geschapen god krijgt als kenmerk: schepper. Deze god schept, aldus de evangeliën, hemel en aarde en licht en planten en dieren en: de mens. En wel een bijzonder mens, een mens die ook kan scheppen. Taal schept god die mensen schept die kunnen scheppen, te weten door gebruik van hun taal en door voortplanting.

De inleidende zinnetjes van Johannes' evangelie zijn bijzonder en origineel: een verklaring van het ontstaan met in de hoofdrol de taal of het woord. Taal ontsproot uit het niets en bracht zelf schepping voort, schepping van materie, schepping van leven, schepping van de mens, schepping van verbeelding. De functie van *verbeelding* door taal maakt een nieuwe wereld mogelijk met nieuwe scheppingen en nieuwe schepsels die zelf weer in staat zijn een nieuwe wereld te verbeelden. Taal schept een nieuwe wereld. De vrijdenker omarmt de woorden van Johannes en duidt hen als volgt:

***In den beginne ontstond taal
En taal bracht voort verbeelding
En verbeelding schiep een schepper***

Johannes heeft gelijk!

Paul Hopster (1940), gepensioneerd psycholoog; 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker"; 1999-2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van "De Vrijdenker".

(On)gelovige uitspraken **Paul Hopster**

Liever vrijheid van godsdienstkeuze dan vrijheid van godsdienst.

Respecteer ongeloof, maar respecteer evenzeer geloof.

Bestrijd geweld. Dat houdt in: toepassen van geweld, prediken van geweld, dreigen met geweld, haat zaaien, verheerlijken van geloof.

De bijbel is minstens zo gewelddadig als de Koran.

Bestrijd IS, Islamitische Staat, bestrijd CS, Christelijke Staat, Bevorder SS, Seculiere Staat.

Laat de ratio het winnen van het geloof.

Laat Allahu Akbar eenzelfde lot ondergaan als "grote god wij loven u".

Binnen 20 jaar zal het Islamitische hoofddoekje verdwenen zijn.

Citaten van Robert Green Ingersoll (New York 1833-1899)

Dit is mijn leer: geef ieder ander mens elk recht dat je voor jezelf opeist.

Geef mij de storm en orkaan van denken en handelen, liever dan de windstilte van onwetendheid en geloof! Verban mij uit het Paradijs wanneer ge wilt, maar laat me eerst eten van de vruchten van de boom der kennis!

Vooruitgang komt voort uit twijfel en onderzoek. De kerk twijfelt nooit, onderzoekt nooit. Twijfelen is ketterij, onderzoeken is toegeven dat je het niet weet - de kerk doet geen van beide.

Als iemand vandaag de leer van het Oude Testament zou navolgen, zou hij een misdadiger zijn. Als hij strikt

de leer van het Nieuwe zou navolgen, zou hij krankzinnig zijn.

Hoe meer iemand weet, des te meer wil hij leren. Hoe minder hij weet, des te zekerder is hij ervan dat hij alles weet...

Dopen is een goede zaak... met gebruik van zeep.

Wonderen zijn nimmer volbracht en geen zinnig mens heeft ooit gedacht dat hij er een volbracht had, en tot er eentje is volbracht, kan er geen enkel bewijs zijn voor het bestaan van enige macht die hoger staat dan en onafhankelijk is van de natuur.

Toen ik ervan overtuigd raakte dat het universum er van nature is, dat alle geesten en goden mythen zijn, drong in mijn brein, in mijn ziel, in elke druppel van mijn bloed, het gevoelen, de vreugde van vrijheid door.

Sharia in Amsterdam

Tijdens de Vrijdenkersborrel Amsterdam op 18 mei 2016 gaf Machteld Zee een boeiend relaas van haar onderzoek naar Sharia-raden in Engeland. Dat zijn rechtbanken, ingevoerd door islamitische fundamentalisten, die hun uitspraken strikt baseren op religieuze wetsbronnen. Ze behandelen zaken in de sfeer van het familierecht; veelal gaat het om verzoeken van vrouwen om religieuze echtscheidingen. Mw Zee woonde zittingen bij en zag duidelijke voorbeelden van hoe de rechten van vrouwen structureel worden geschonden. Vrouwen onderwerpen zich zelden vrijwillig aan dit recht; zij doen dit bijvoorbeeld omdat zij in bepaalde islamitische landen de doodstraf kunnen krijgen wegens overspel als zij het met een andere man aanleggen. In die landen wordt een burgerlijke echtscheiding namelijk niet als een volwaardige scheiding erkend.

Machteld Zee (1984) (▲ foto RvE) studeerde Politicologie en Rechten in Leiden. Op 1 december 2015 is zij gepromoveerd op het proefschrift *Choosing Sharia? Multiculturalism, Islamic Fundamentalism and Sharia councils*. Promotor was Paul Cliteur; zijn laudatio staat op:

<http://tpo.nl/2015/12/03/professor-paul-cliteur-over-de-islam-en-het-complot-van-stilte-binnen-de-academie/>. In maart werd bekendgemaakt dat aan Mw Zee een *fellowship* is toegekend van het German Marshall Fund, een Amerikaanse denktank voor transatlantische samenwerking.

René van Elst

VAN ONZE WEBSITE

Is een vrijdenker monarchist?

Geplaatst op 25 april 2016 door **Wim Aalten**

Binnen onze vereniging deed zich onlangs de discussie voor of de vereniging zich als tegenstander van de monarchie zou kunnen opstellen. Natuurlijk zijn er leden die tegen en leden die voor de monarchie zijn. Maar hoe moet de vereniging zich op dit punt profileren? Of moet ze het in het midden laten en zich niet uitspreken? Interessante vragen waarop het antwoord niet zo maar gegeven zal zijn.

Een vrijdenkersvereniging is geen Republikeins Genootschap, de monarchie is dus geen core business. Maar de vraag is wel interessant, is een vrijdenker monarchist of niet? En is onze vrijdenkersvereniging tegen, voor of neutraal als het om de monarchie gaat? Ik zou het wel een goede zaak vinden als de vereniging er een standpunt over zou innemen.

Er is een aantal mogelijkheden om deze kwestie te benaderen. Het bestuur kan besluiten niets te doen en het open te laten (de status quo te handhaven). Dat zou je dan de neutrale opstelling kunnen noemen. Het bestuur kan ook besluiten wel een standpunt in te nemen. Ze zou dan de leden om een mening kunnen vragen. En vervolgens de uitkomst van die peiling tot een standpunt maken en dat standpunt aan de leden voorleggen. Het bestuur kan ook zelf een standpunt innemen en dat voorleggen aan de leden. Welke opstelling het bestuur dan ook kiest, ik zou graag zien dat zo'n standpunt van het bestuur wordt voorgelegd aan de Algemene Ledenvergadering opdat de leden zich kunnen uitspreken over het verenigingsbeleid op dat punt. Dan weet je als leden en als bestuur wat het officiële verenigingsstandpunt is en wat je wel en niet uitdraagt als dat opportuun is (b.v. wel of niet namens de vereniging protesteren of betogen tegen de monarchie).

Ik wil hier natuurlijk ook mijn eigen standpunt weergeven. Ik ben tegen de monarchie. Samengevat onderbouw ik die mening met de stelling: "vrijdenkers zijn geen onderdanen". Het adagium "*ni dieu ni maître*" is hier in zijn volle glorie van toepassing.

De monarchie is kort na 1800 ontstaan als een staatsvorm onder een bezettingsmacht. Het "Huis Oranje-Nassau", een adellijke familie met machtsaspiraties, trok het koningschap naar zich toe en heeft dat tot de dag van vandaag (met soms intrigerende kunstjes) door erfopvolging aan zichzelf gehouden. Ik ben van mening dat de monarchie niet past in een democratie en dat we deze gekunstelde (machts)constructie binnen de democratie af moeten wijzen.

De monarchie is door de eeuwen heen verdedigd met het zweem dat het van god gegeven is en gepromoot met de slogan "god, Nederland en oranje". Waarbij ik god en oranje bewust met een kleine letter schrijf omdat het beiden gefingeerde (gefantaseerde, verzonnen, aangenomen) namen zijn.

Het is met name de relatie van de monarchie met religie, met de niet bestaande god die overal in wet- en regelgeving de monarchie aanprijst en ondersteunt, die mij

tegen de borst stuit. Het is toch absoluut niet meer van deze tijd dat de monarchie met een beroep op god in stand wordt gehouden. We kennen het begrip godssoevereiniteit volgens welke het koningschap bij de gratie gods gelegitimeerd wordt. De vele formuleringen rond god en de monarchie in onze wet- en regelgeving hebben op basis van deze godssoevereiniteit vorm gekregen. Niet meer van deze tijd, weg er mee. Zoals god zijn gelovigen heeft, zo heeft de monarch zijn onderdanen. Als vrijdenker ben ik geen gelovige en weiger ik me als onderdaan van een koning weg te laten zetten.

Op koningsdag 27 april 2015 besloot ik op deze site een Blog over de monarchie met ongeveer deze woorden: “De verheerlijking van een niet bestaande god en een rijke familie met een fancy-naam en overerfelijke macht passen niet in een modern en democratisch Nederland. Wat mij betreft mag na deze feestdag (want voor veel gelovigen en onderdanen is het niet meer dan een drink en dance-event) de discussie over het nut van religie en de monarchie weer worden hervat.” Nu, kort voor koningsdag 2016, denk ik er nog net zo over.

Els Geuzebroek zegt:

25 april 2016 om 20:37

Volgens mij kan een vrijdenkersvereniging geen standpunt innemen, want dan kun je er niet meer ‘vrij’ over denken. Maar aan de andere kant moeten vrijdenkers wel alle vormen van autoriteit op de korrel nemen, en als je dat doet ontkom je er niet aan of je wil de monarchie afschaffen. Hetzelfde gebeurt met de republiek of de EU.

Wij hebben ons koningshuis eigenlijk aan Napoleon te danken. Zijn broer Lodewijk Napoleon was hier koning. Hij trok in het stadhuis op de Dam als residentie, en dat was sindsdien ‘het paleis’. Na het verjagen van Napoleon werd op het Weense congres een herindeling van Europa besproken en werd maar besloten dat Nederland koninkrijk moest blijven – een enorm propagandacircus werd georganiseerd. Van republiek naar monarchie, een flinke regressie vergeleken bij de Fransen.

Zelf zie ik niet veel verschil met de organisatie van de EU, net zo’n circus dat begeleid door feelgood-propaganda van hogerhand is opgelegd. De parlementaire democratie, net zo’n grapje. Allemaal gekregen staatsvormen waar de politieke autoriteiten en andere machten zich mee vermaken.

Vrijdenkers mogen hier allemaal over nadenken en schoppen tegen de machten, maar je kan er als vereniging geen definitief standpunt over innemen. Wat zou dat betekenen, dat je dat als vrijdenker dan moet onderschrijven? Dan kun je er elkaar niet meer over in de haren vliegen met mooie argumenten.

Leven en denken in een ongezond klimaat

Enno Nuy (foto zie pag. 13)

Min of meer bij toeval stuitte ik op een tekst van Benno Barnard van 26 maart 2015

[<https://brabosh.com/2015/03/26/pqpct-afq-2/> (Red.)] waarin hij een boek van arabist Hans Jansen aanbeveelt. De titel van het boek is nagenoeg dezelfde als de titel van de laudatio van Barnard: *Waarom mag Israël niet bestaan in het Midden-Oosten? Eeuwige Jodenhaat*. Deze laatste toevoeging ontbreekt in de titel van Hans Jansen. De laudatio is gepubliceerd op *Vlaamse Vrienden van Israël*, naar eigen zeggen het enige Vlaamse Zionistische blog op het Internet.

Ik ben een groot liefhebber van de schrijver-dichter Benno Barnard maar als polemist – en dat is de positie die hij in deze tekst heeft gekozen – vind ik hem toch beduidend minder geslaagd. Deze tekst, u vindt hem gemakkelijk op Internet, is eigenlijk zeer on-Barnardi-aans. We weten van hem dat hij zijn natuurlijke biotoop vond in het joods-christelijk gedachtegoed en dat Israël hem na aan het hart gaat. Hij is lyrisch over het boek van Hans Jansen ► die meer dan duizend pagina’s gebruikte om aan te tonen dat Israël omringd wordt door Jodenhaat. Ik heb daar zo’n dikke pil van Jansen niet voor nodig, maar ik voeg er meteen aan toe dat dat wellicht ook komt doordat ik geen liefhebber van Hans Jansen was. Ik beschouwde hem als een geletterde azijsnipisser met een in zijn DNA gegroefd sentiment tegen alles wat men doorgaans als ‘links’ aanduidt.

Dat is allemaal nog tot daar aan toe en ik was bovendien benieuwd naar de argumentatie van Barnard die van acquit gaat met de vaststelling: “feit is dat er een krachtige Palestina-lobby bestaat, die gesteund wordt door de hersenen en de grote mond van linkse intellectuelen en de nog grotere mond van hier levende moslims”. En hij voegt daar dreigend aan toe: “Tegen al deze mensen zeg ik: ‘Bent u tegen Israël? Heel goed, maar dan kunnen wij geen vrienden zijn, ook al bent u ongetwijfeld intelligent genoeg om uw antisemitisme als antizionisme te camoufleren en dom genoeg om het zelf niet meer als Jodenhaat te herkennen’”.

Ik ben aanzienlijk minder gecharmeerd van de joods-christelijke wortels van onze westerse levensbeschouwing dan Barnard, ik beschouw mijzelf als een gewoon mens en niet als een linkse intellectueel, maar ik ben zeker begaan met het lot van de Palestijnen. Ik meen toch dat ik enkel op grond daarvan niet

kan worden beschuldigd van een grote mond. Maar daar denkt Benno Barnard – hoe verontrustend – toch heel anders over.

Het was de Tweede Wereldoorlog die uiteindelijk leidde tot de stichting van een Joodse staat op grondgebied waar sinds jaar en dag Palestijnen leefden. Het Westen trok een streep in het zand en kende het grondgebied, dat niet toevalligerwijs samenviel met de op religieuze overlevering gebaseerde claim van de zich als het uitverkoren volk beschouwende joden, toe aan de nog te stichten staat Israël. Er werden meer dan zevenhonderdduizend Palestijnen verdreven en waar de joden zichzelf de terugkeer uit de diaspora gunden, wordt de terugkeer van de oorspronkelijke Palestijnen naar hun voormalig land tot de dag van vandaag geweigerd.

Het is mijn persoonlijke overtuiging dat het besluit tot het oprichten van de staat Israël in geopolitiek opzicht niet te vermijden was maar dat daar tegelijkertijd grote fouten bij zijn gemaakt. We kunnen nu niet anders dan een zekere status quo aanvaarden en de internationale gemeenschap heeft zich daarbij gecommitteerd aan de twee-staten-oplossing, met de grenzen van voor de zesdaagse oorlog in 1967 als uitgangspunt.

Wat ik zag en zie, is dat Israël zich aan geen enkele VN-resolutie iets gelegen laat liggen en daarbij kan rekenen op onvoorwaardelijke steun van het Westen, meer specifiek de Verenigde Staten en Europa. Israël wenst op geen enkele wijze mee te werken aan zo'n twee-staten-oplossing en creëert een onoplosbare situatie door een misdadig nederzettingen- en onteigeningsbeleid op Palestijns grondgebied. Een beleid dat ook in Israël zelf door diverse gerechtshoven als illegaal wordt aangemerkt. Israël beschouwt zichzelf als een democratie binnen een totalitaire *Umwelt* van Arabische dictaturen. Dat laatste klopt, de Arabische staten zijn zonder uitzondering alles behalve democratisch en dat komt omdat het islamitische staten zijn en we weten al heel erg lang dat islam en democratie niet van elkaar houden. Maar de eerste aanname dat Israël democratisch zou zijn is onjuist. Het epitheton democra-

tisch geldt alleen voor joodse Israëliërs. Niet-joden worden consequent achtergesteld en genieten aanzienlijk minder burgerrechten dan de joodse Israëliërs. Wat mij betreft is Israël een theocratie, waarin orthodoxe joden in belangrijke mate de dienst uitmaken. Dat alles heeft weinig met democratie van doen. En intussen leven er op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook geen Palestijnen meer die ooit vrede hebben gekend, wier bezittingen stelselmatig worden geroofd of vernietigd, wier land wordt onteigend en aan wie geen enkel maar dan ook werkelijk geen enkel perspectief op een normaal leven wordt geboden.

Zo ongeveer luidt mijn overtuiging, waarover ik lang en veel heb nagedacht, een overtuiging die ik uitstekend weet te beargumenteren en onderbouwen. En dan komt de door mij bewonderde Barnard mij vertellen dat ik een antisemiet ben omdat ik tegen Israël zou zijn? Dat hij geen vrienden met mij wil zijn zal ik wel te boven komen. Maar ik wens er niet van beschuldigd te worden antisemitisch te zijn, waar ik dat aantoonbaar níet ben! En voor alle duidelijkheid: ik ben niet tegen Israël maar tegen de Israëlische politiek jegens de Palestijnen.

“De grootste schok die Hans Jansen ons in zijn boek bereidt is deze: de extremistische visie van Hamas, Iran, Hezbollah, IS, de zelfmoordenaars....is die van een overweldigende meerderheid van de moslims”, schrijft Barnard. Welnu, de extremistische visie van Hamas en dezulken is ons natuurlijk allang bekend, ik heb er zelf jaren geleden al in niet mis te verstane bewoordingen over geschreven. Of de overgrote meerderheid van de moslims die denkbeelden daadwerkelijk ondersteunt, weet ik niet, maar we moeten ons daaromtrent niet al te veel illusies maken. Het islamitisch onderwijs lijkt niet bepaald doordrenkt van verdraagzaamheid jegens andersdenkenden. En het probleem van de Israëlische nederzettingenpolitiek wist Hans Jansen soepeltjes te omzeilen door te benadrukken dat het Israëlijs-Palestijns conflict geen grensconflict is maar een onverzoenlijke godsdienstoorlog. Tja, mij ontgaat de ratio achter deze argu-

mentatie, ze is aantoonbaar onjuist, impliciet onlogisch en niet vol te houden.

Barnard beschouwt Israël als het ideologische front tegen het moslimfundamentalisme en alleen al daarom – meent hij – verdient Israël onvoorwaardelijk onze steun. Het is zijn goed recht om de wereld op deze wijze te beschouwen, zoals het mijn goed recht is daar toch net even anders over te denken. En dan komt Barnard plots met een merkwaardige argumentatie, als hij schrijft: *“Niet alleen de oikofobie, de uit vage onlustgevoelens geboren afkeer van de eigen beschaving, maar ook de psychologie heeft onze beschaving ondermijnd. Van de psychologie mag je met een beschuldigende vinger naar je ouders wijzen, maar niet naar een vijand. Vijanden zijn mensen die zelf door hun ouders zijn misvormd en hen treft dus geen schuld”*. Hij laat het bij deze beweringen en doet geen enkele poging om deze uitspraken te onderbouwen en zo blijft het wat het is: klinkklare nonsens! Die oikofobie zijn we al eerder tegengekomen en wel bij de mentaal getroebleerde aartsconservatief en Europa-hater Thierry Baudet die er zelfs een heel boek over schreef. Ik vraag me af wie bij wie te biecht ging. En alsof Barnard in het voorgaande nog niet duidelijk genoeg was, herhaalt hij zichzelf als hij schrijft: *“Terug naar het antizionisme in het westen. Als je tegen Israël bent, ben je tegen de Joden, ook al weet je dat niet van jezelf. De alliantie met ‘alle joden aan het gas’ roepende moslims in onze straten tijdens de laatste Gaza-oorlog is natuurlijk vervelend voor linkse intellectuelen. Met het oog op dat probleem hanteren ze de semitisch-sematistische methode: ze verklaren dat ze helemaal niet antisemitisch zijn maar enkel antizionistisch”*.

Niet alleen is dit ongelooflijke kletsika, het is ook onaanvaardbaar en beledigend. Ik ben dus een antisemiet zonder het zelf te weten, alleen maar omdat Benno Barnard dat vindt en hij vindt dat zonder er ooit ook maar met één woord met mij over van gedachten te hebben gewisseld. En hij beroept zich daarbij op Hans Jansen die volgens Barnard een meesterwerk zou

hebben geschreven. Ik zal dat laatste nooit kunnen beamen omdat ik niet van plan ben het boek te gaan lezen. Ook zonder de pennenvrucht van azijnpiesser Jansen ben ik allang overtuigd van de jodenhaat onder moslims. Maar wie een anti-Israël standpunt verwacht met en gelijkstelt aan antisemitisme begeeft zich in een duistere wereld waar lieden als complotdenker Leon de Winter rondwaren.

Is dit echt dezelfde Benno Barnard die zulke prachtige boeken schreef als *Dichters van het Avondland*, *Uitgesteld paradijs*, *Een vage buitenlander*, *Eeuwrest*, *Dagboek van een landjonker* en *Mijn gedichtenschrift*? Met deze laudatio schreef Barnard geen vlammenpaleis maar een beroerd want in het geheel niet onderbouwd politiek pamflet waarin we niets terugvinden van zijn taalvirtuositeit en waarin hij ons wel confronteert met volstrekt ongefundeerde oordelen.

Ik weet het, Barnard heeft niet veel op met de Verlichting, maar ik zie de Europese cultuur, de Europese beschaving als een wereldbeschouwing die is gebaseerd op verdraagzaamheid en het solidariteitsbeginsel. Dat daar steeds minder van over blijft, is een feit en ik zie dat met lede ogen aan. Dat nu ook Benno Barnard zich in dit strijdgevoel van zijn slechtste kant laat zien is zeer teleurstellend, to say the least.

Nu zult u zeggen, ach, dit is water onder de brug, maar niets is minder waar. De

Bezige Bij heeft een contract gesloten met Abou Jahjah ► en dat leidde tot een onmiddellijk protest van Leon de Winter, Jessica Durlacher, Theodor Holman en Marcel Möring. Deze voorvechters van het vrije woord willen voorkomen dat de Bezige Bij ook maar één letter van Jahjah uitgeeft omdat hij een boodschap lijkt te gaan verkondigen (zijn aangekondigde boek verschijnt pas later dit jaar) die hen onwelgevallig is.

Ook in deze discussie staan antizionisme en antisemitisme centraal. Ilja Leonard Pfeijffer schrijft een felle column in de NRC Next waarin hij de Winter een Holocaustheuger en een racist noemt waarop de Winter hem uitmaakt voor antizionist en vaststelt dat het monster weer is opgestaan: het antisemitisme is weer salonfähig geworden.

Weinig verheffend allemaal en even weinig productief. Onthutsend is vooral de vaststelling dat de bijdrage van Nederlandse schrijvers aan een zeer belangwekkende discussie van een uiterst bedroevend allooi is. Als zij zich al bezondigen aan ernstige schendingen van de grondregels van een zuiver debat, wat mogen we dan van een maatschappelijke discussie verwachten? Het klimaat hier ten lande is zeer ongezond geworden.

Vrijdenkerswandeling Zwolle

Op zaterdag 21 mei 2016 liepen historici Ewout Klei en Leon Korteweg voorop bij de Vrijdenkerswandeling in Zwolle. Het was een rondleiding langs interessante plekken waar beroemde Zwollenaren hebben bijgedragen aan het vrijdenken. Ewout en Leon wisten de wandelaars, onder wie ook enkele HV-leden, heel veel te vertellen over o.a. Verlichtingsfilosoof Frederik van Leenhof, vrouwenrechtenstrijder Wilhelmina Drucker ("Dolle Mina"), patriottenleider Joan Derk van der Capellen, goddeloze levensgenieter Herman Brood, seculier-liberaal politicus Thorbecke en sociaal-democratisch activist Henk Sneevliet.

Op de foto's (van René van Elst): Ewout en Leon bij een beeld van Joan Derk van der Capellen; het gezelschap bij de Sassenpoort. Zie ook de voorpagina.

UIT DE OUDE DOOS

Dominee, pastoor of rabbi? is de titel van een boekje, geschreven door J.G. ten Bokkel, dat in 1890 door de vereniging De Dageraad werd uitgegeven. Het was een groot succes, dat ook veel reacties en polemieken uitlokte. Meer drukken volgden; 47.000 exemplaren werden verkocht. Jan Gerhard ten Bokkel (1856-1932) was jarenlang lid van De Dageraad en is ook auteur voor en redacteur van het gelijknamige tijdschrift geweest. Hij was een van de invloedrijkste vrijdenkers van ons land. In een nog onvoorspelbaar aantal afleveringen biedt de Redactie u dit grootste succesnummer van onze vereniging ter lezing aan. Het werkje is gedateerd, maar

er staan goede argumenten in. Het is geestig, maar zo hier en daar ook oubollig. En er spreken vooroordelen uit, die wij tegenwoordig niet meer voor onze rekening zouden nemen. U bent dus gewaarschuwd.

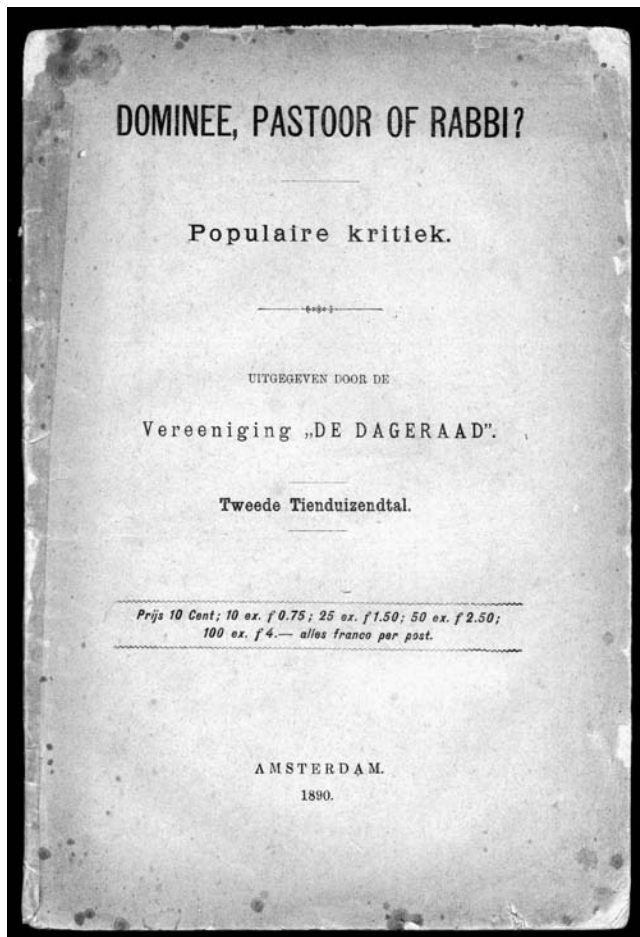
Op de foto ziet u de cover van een door de tand des tijds aangetast exemplaar dat ik recent antiquarisch heb kunnen aanschaffen — het kostte wel wat meer dan de oorspronkelijke 10 cent.

De tekst is overgenomen van een exemplaar uit het Eerste Tienduizendtal, waarvan ik eerder - in dank - een kopie heb ontvangen van de UvH. Hier en daar heb ik eigen noten toegevoegd. Namens de Redactie wens ik u veel leesplezier.

René van Elst, hoofdredacteur

Dominee, pastoor of rabbi? (1)

Aan den Lezer!

De Vereeniging "De Dageraad", die sedert vele jaren een tijdschrift uitgeeft ter bevordering der vrije gedachte, heeft in den laatsten tijd getracht, om door het verspreiden van kleinere geschriften de oogen van meerderen te openen voor het licht, dat reeds lang doordrong tot de geleerden. Het boekje, dat gij in handen hebt, is één van die geschriften.

Weet gij waarom die Vereeniging zulks doet? De geringe prijs van het boekje is het beste bewijs, dat het niet is om geld te verdienen. — Waarom dan? We zullen het u zeggen.

We meenen dat de godsdienst, zooals zij in ons landje door dominees, pastoors, rabbi's, enz. enz. wordt geleerd, op den duur het volk ongelukkig maakt. Ongelukkig, ten gevolge van domheid en onwetendheid.

Wij nu wilden het volk gaarne gelukkig zien hier op aarde, gelukkig door verstand en wetenschap. Daarom, en daarom alleen strijden wij tegen het geloof.

Verdiene wij niet eenig vertrouwen door de omstandigheid, dat wij volstrekt geen voordeel voor onszelf zoeken? Wordt het daardoor niet waarschijnlijk, dat we werkelijk het goede willen? Lees derhalve dit boekje onpartijdig en oordeel dan zelf. Als uw dominee of pastoor of rabbi u zegt, dat er niets nieuws in staat, vraag hem dan wat zulks bewijst tegen de WAARHEID der zaken.

Daar komt het toch slechts op aan, niet waar? En vraag hem dan meteen maar, wanneer of hij de laatste keer eens iets nieuws gezegd heeft. Dat is zeker ook al lang geleden!

Dat er niet veel nieuws in staat is overigens volkomen waar. Er staat WAARHEID in, en de waarheid is oud. Door alle tijden heen hebben geleerden en wijsgeeren de geestelijkheid benauwde uren bezorgd door het verkondigen van waarheden, en menschen die veel lezen, zullen elk oogenblik bij 't lezen van dit boekje herinnerd worden aan uitspraken van een of anderen wijsgeer, dichter of geleerde. Maar nogmaals vragen wij: bewijst zulks niet eerder vóór dan tegen de juistheid? En daarom, lezer, bepeins en oordeel zelf, wat u waarheid schijnt te zijn en laat u niet anders overtuigen dan door argumenten.

De Vereeniging De Dageraad stelt zich ten doel de bevordering der vrije gedachte tot zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van den mensch. (Artikel 1 der Statuten.)

De minimum-contributie bedraagt een gulden per jaar. Wie lid wenscht te worden, melde zich daartoe aan bij den secretaris der Vereeniging, Rozengracht 23, Amsterdam.

Namens het Bestuur van DE DAGERAAD,
Dr. HK. DE VRIES, voorzitter.
P. WESTRA, secretaris.

HOOFDSTUK I.

We strijden tegen den godsdienst voornamelijk om twee redenen:

1. Omdat de goddienerij elken vasten grond van waarheid mist en derhalve een gruwel is in de oogen van den waarheidsvriend, en
2. Omdat de verschillende godsdiensten, en de Christelijke niet het minste, steeds een zeer groot deel der menschen en van het menschedom ongelukkig hebben gemaakt.

't Is noodig, om deze beide stellingen goed in 't oog te houden en te begrijpen. Slechts indien zij beide waar zijn, zal elk weldenkend mensch met ons mede moeten strijden. Behelst namelijk alleen de eerste stelling waarheid, dan zullen velen geneigd zijn te zeggen: nu ja, 't is zoo, de verschillende godsdiensten berusten alle op leugen, doch zij maken vele menschen gelukkig en tevreden en geven aan vele ongelukkigen troost. En daarom wil ik tegen den leugen niet strijden.

Is daarentegen alleen de tweede stelling juist, dan zoude elk waarheidsvriend verplicht zijn om te zeggen: 't is helaas waar, de godsdienst maakt ons hier op aarde ongelukkig en zij zal dat wel blijven doen. Van veel onschuldig genoegens berooft zij ons, zware en vele plichten legt zij ons op, en goed beschouwd, verbittert zij ons het geheele leven, van de wieg tot het graf. Maar God eischt nu eenmaal al die narigheid van ons, en doen wij er niet aan meê, dan lijden we na den dood er driedubbel voor. En daarom, in godsnaam maar naar de kerk.

Zóó is het immers?

Zal derhalve dit boekje beantwoorden aan het doel, dat wij ons voorstellen, dan moeten de *beide* genoemde stellingen bewezen worden. We zullen trachten met feiten en argumenten die bewijzen te leveren. De taak van den lezer is het, deze argumenten aan zijn eigen gezond verstand te toetsen en ze dan aan te nemen of te verwerpen, naarmate zij juist of onjuist worden bevonden. De zaak, waarover het hier gaat, is gewichtig genoeg, om er bedaard en kalm over na te denken.

Voor één ding moeten we hier nog waarschuwen. Laat u bij 't nemen van een besluit niet van de wijs brengen door het gezonde verstand van uwe tante of uwen dominee: als wij ooit na den dood rekenschap van ons leven moeten afleggen, zullen wij ons nooit kunnen beroepen op het verstand of doorzicht van anderen, doch wij zullen de talenten moeten verantwoorden, die aan onszelf werden toevertrouwd, om mede te werken. Laat anderen hun verstand gebruiken en gebruik gij het uwe.

HOOFDSTUK II.

Voor hen, die overtuigd meenen te zijn van 't groote nut van den godsdienst, is 't een waar buitenkansje, dat zij als 't ware in hunne wieg een godsdienst kant en klaar vonden liggen. Stel u 't lot voor van den stumper die, gaarne een "waren" godsdienst willende hebben, dien zelf moest gaan zoeken uit al de onwaren! De eeuwigheid zou er nauwelijks lang genoeg voor zijn! Dominee trekt hem aan één arm, Heeroom aan den anderen en Rabbi scheurt hem de panden van den jas af.

't Is voor een onpartijdig toeschouwer inderdaad hoogst grappig en tevens treurig om te zien, met hoeveel ijver en vuur iemand een zekeren godsdienst verdedigt, alleen omdat zijn vader en grootvader in dien godsdienst zijn opgegroeid. Waren *zij* roomsch, *hij* sterft voor het dogma van de onbevleete ontvangenis of de pauselijke onfeilbaarheid; waren *zij* protestant, *hij* laat zich levend verbranden voor het recht, de paapsche mis eene gruwelijke afgoderij te noemen. 't Gekste is, dat alle menschen die godsdiensten zóó maar blindelings overnemen, zonder 't minste onderzoek of een andere godsdienst ook beter is. Iemand, die voor 't bewaren van zijn geld eene brandkast noodig heeft, informeert eerst, welke fabrikant de beste maakt. Moet een reiziger zijn paard laten beslaan, dan past hij wel op, maar niet zoo den eersten smid den besten te nemen. En zelfs bij 't koopen van een dubbeltje sigaren of een glas bier vraagt men eerst naar een goed adres.

Onze zaligheid echter laten we zonder eenig onderzoek van het toeval afhangen. Als nu eens, gij Katholiek! de 131 millioen Protestanten gelijk hadden? Gij begrijpt toch wel, dat die goeie menschen, met hun dominees aan 't hoofd, niet voor hun plezier zoo regelrecht op de hel aanwandelen! Of als nu eens, gij Mahomedaan, de 88 millioen belijders van den Griekschen godsdienst gelijk hadden, die toch natuurlijk niet tegen beter weten in verzuimen, zich een plaatsje te verzekeren in uwen zoo prettigen en wellustigen hemel, met al die wonderschoone meisjes en slavinnen! Me dunkt, 't was voor de *Turken* voorzichtig, om 't Christelijk geloof eens te gaan bestudeeren, in plaats van ons allemaal uit te schelden voor ongeloovige honden. Ofschoon ik toestem, dat het erg grappig is, SCHAEPMAN en KEUCHENIUS te hooren uitschelden voor ongeloovig! Een klein onderzoek is niet overbodig, 't geldt hier toch veel gewichtiger dingen dan een dubbeltje sigaren of voor twee centen mosterd.

Een raar ding, die godsdienst! Tijd, geld, huiselijk geluk soms, offert men er aan op en men onderzoekt niet eens, of men den goeien wel te pakken heeft.

Wat is godsdienst eigenlijk? 't Woord zegt het: 't is God te dienen, Hem te vereeren, dingen te doen, die Hem aangenaam zijn. We kunnen die dingen doen uit hoop op loon, uit vrees voor straf, of ook uit zuivere liefde. Maar het allereerste vereischte is natuurlijk, dat men weet, wat God nu eigenlijk aangenaam is.

Wat zien we nu?

De één doet dit, een ander dat. Van de 1400 millioen menschen die op aarde wonen, zijn er 300 millioen Christenen, dat is nog niet één vierde gedeelte. En bij die 300 millioen zijn enkele honderden van sekten, die ieder iets anders doen om God aangenaam te zijn en Hem te dienen.

Eén van al die gelooven en sekten kan 't natuurlijk maar bij 't rechte eind hebben.

WORDT VERVOLGD.

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-
pagina

